

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БОРИСЮК АНАСТАСІЯ МАКСИМІВНА

Допускається до захисту: в.о
завідувача кафедри політології
та державного управління
д.політ.н., професор

Чальцева О.М.

« ____ » _____ 20 ____ р.

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 052 Політологія
Бакалаврська робота

Науковий керівник:
Чальцева О.М., професор кафедри
політології та державного управління,
д. політ. н., проф.

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК:

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Борисюк А. М. Боротьба з корупцією в період воєнного стану в Україні. –
Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня освіти «Бакалавр» за спеціальністю 052 «Політологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025

У роботі комплексно досліджено проблема боротьби з корупцією в Україні під час повномасштабного вторгнення. Проаналізовано та систематизовано теоретичні підходи до поняття корупції та її системних проявів, особливості ризиків під час воєнного стану.

Представлено вплив чинників, спричинених повномасштабним вторгненням, на діяльність антикорупційних органів та оцінено ефективність їхньої роботи. Проаналізовано вплив ендогенних та екзогенних факторів на антикорупційну політику та діяльність антикорупційних органів в умовах воєнного стану. Визначено інституційні та правові передумови для мінімізації корупційних проявів під час воєнного стану в Україні та вплив суспільство та медіа, як ключових чинників для подолання системної корупції.

Ключові слова: корупція, воєнний стан, антикорупційні органи, євроінтеграція.

ABSTRACT

Borysiuk A.M. Anti-Corruption Measures Under Martial Law in Ukraine. –
Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Qualification work for the degree of "Bachelor" in the specialty 0312 Political sciences and civics. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025

This study provides a comprehensive analysis of anti-corruption efforts in Ukraine during the full-scale invasion. It examines and systematizes theoretical approaches to the concept of corruption and its systemic manifestations, as well as the specific corruption-related risks that arise under martial law conditions. The research explores the impact of factors caused by the invasion on the activities of anti-corruption institutions and evaluates their effectiveness. It analyzes how endogenous and exogenous factors influence anti-corruption policy and institutional

performance during wartime. The study also identifies institutional and legal prerequisites for minimizing corruption manifestations under martial law in Ukraine and highlights the role of civil society and the media as key drivers in overcoming systemic corruption.

Keywords: corruption, martial law, anti-corruption institutions, European integration.



ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ.....	10
1.1 Категоріальний апарат дослідження проблеми	10
1.2. Теоретичне підґрунтя дослідження антикорупційної боротьби в умовах нестабільності системи.....	20
РОЗДІЛ 2: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СВІТОВОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	30
2.1 Матриця антикорупційної боротьби на рівні міжнародних організацій ...	30
2.2 Еволюція нормативно-правової інституціоналізації антикорупційної боротьби в Україні до 2022 року.....	37
РОЗДІЛ 3: АНТИКОРУПЦІЙНА БОРОТЬБА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	47
3.1 Зміна законодавчих основ і трансформація інститутів в умовах війни	47
3.2 Проблеми антикорупційної боротьби в Україні в умовах воєнного стану	52
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у необхідності проаналізувати, яким чином війна не лише змінила масштаби корупції, але й ускладнила роботу антикорупційних інституцій, що в свою чергу може поставити під загрозу як внутрішню безпеку, так і європейську інтеграцію України.

Корупція є глибоко вкоріненою проблемою української державності, яка протягом десятиліть підживляла довіру до інституцій, гальмувала розвиток і створювала нерівні умови для участі в політичному та економічному житті. В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації ця проблема набула нового виміру, адаптувавшись до умов війни. Системна корупція почала проявлятися в нових сферах, безпосередньо пов'язаних із безпекою, зокрема у мобілізації, державних закупівлях для Збройних сил, постачанні амуніції, продовольства та медичних послуг. При цьому сама війна не створила нову корупцію, а радше трансформувала її природу, розширила її можливості через надзвичайні повноваження, обмежений доступ до публічної інформації та ослаблений демократичний контроль.

Внаслідок цього Україна залишається в числі найбільш корумпованих країн Європи. Згідно з Індексом сприйняття корупції Transparency International за 2024 рік, країна посідає 105 місце зі 180 [39], що свідчить про повільний прогрес, незважаючи на численні інституційні зміни. Це підтверджується також висновками міжнародних моніторингових місій щодо ефективності антикорупційної системи України, які наголошують на низькому рівні виконання рішень, надмірному політичному впливі та недостатній незалежності антикорупційних органів.

З практичної точки зору, ця проблема загострилася: Національне антикорупційне бюро, НАЗК та Вищий антикорупційний суд не справляються з обсягами справ. Ілюстративним прикладом є кадрова криза у ВАКС, де у 2023 році кількість суддів першої інстанції скоротилася до 26, а навантаження зросло

внаслідок розширення повноважень – включно зі справами про конфіскацію активів, які належать громадянам РФ чи колаборантам. Провал конкурсів до цього суду ставить під загрозу зобов'язання України перед Європейським Союзом у межах реалізації Ukraine Facility Plan.

Крім того, приклади масштабних корупційних скандалів у сфері оборонних закупівель – як-то справа родини Гринкевичів або махінації з оформленням довідок МСЕК для уникнення мобілізації – свідчать, що держава втрачає мільярди гривень у критично важливих секторах. Антикорупційні органи в умовах обмеженого доступу до інформації через гриф «таємно» або нормативні обмеження не можуть здійснювати ефективний моніторинг, а журналістські розслідування, які викривають такі зловживання, все частіше стикаються з законодавчими ініціативами, що мають ознаки «відкату» реформ і можуть загрожувати свободі слова.

Стан наукової розробленості теми: Дослідження корупції охоплює як її теоретичне осмислення, так і емпіричний аналіз антикорупційних заходів у різних країнах та політичних режимах.

Серед фундаментальних праць з дослідження корупції варто відзначити роботи Карла Дж. Фрідріха та Джозефа С. Ная, які трактували її як структурний елемент політичних систем. Вільям Міллер, Осе Грьоделанд і Расма Карклінс, аналізуючи природу корупції в посткомуністичних суспільствах, підкреслюють, що хоча сучасні антикорупційні стратегії часто базуються на моделі «суб'єкт–агент», системна корупція значно більше нагадує проблему колективної дії. Цей підхід розвинений у працях Анни Перссон, Бу Ротштайна, Яна Пайффера та Моніки Баур, які показали, що у повністю корумпованих системах основною перешкодою реформ є саме відсутність довіри та готовності до зміни з боку самих учасників корупційної взаємодії.

В українському науковому полі питання антикорупційної політики досліджували такі вчені, як В. Рєзнік, І. Коліушко, В. Тимошук, О. Сушко, які акцентували на становленні національних антикорупційних інституцій,

правовому регулюванні, механізмах прозорості та підзвітності. Значну увагу також приділяли аналізу політичної волі у боротьбі з корупцією, інструментам електронного урядування, ефективності Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищій антикорупційний суд України (ВАКС).

У контексті війни або надзвичайних ситуацій антикорупційна проблематика досліджувалась фрагментарно. Після 2022 року з'явився новий пласт публіцистичних та експертно-аналітичних матеріалів, що аналізують ризики корупції під час війни, зокрема від організацій Transparency International Ukraine, Центру протидії корупції, StateWatch, DEJURE та Центру спільних дій. У цих матеріалах наголошується на загрозах, пов'язаних із закритістю оборонних закупівель, зменшенням підзвітності, кадровими ротаціями у відомствах, що відповідають за контроль.

Попри це, наукових комплексних праць, що б системно досліджували взаємодію ендегенних і екзогенних факторів у боротьбі з корупцією саме в умовах повномасштабної війни, практично немає. Це свідчить про актуальність, новизну та значущість теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Кваліфікаційна робота виконана в рамках тематичного плану НДР Донецького національного університету імені Василя Стуса – ініціативного фундаментального дослідження кафедри політології та державного управління: «Публічна політика і державне управління в умовах війни та повоєнного відновлення України» (реєстраційний номер 0123U101423).

Мета дослідження: дослідити вплив ендегенних та екзогенних факторів на ефективність роботи антикорупційних органів під час повномасштабного вторгнення, а також визначення ключових умов для мінімізації корупційних проявів у кризовий період.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати й систематизувати теоретичні підходи до поняття

корупції та її системних проявів;

- Визначити й класифікувати ендегенні та екзогенні чинники корупційних ризиків в Україні;

- Визначити й класифікувати ендегенні та екзогенні чинники корупційних ризиків в Україні під час воєнного стану;

- Проаналізувати вплив ендегенних та екзогенних чинників на результати антикорупційної політики під час війни;

- Проаналізувати вплив ендегенних та екзогенних чинників на діяльність антикорупційних органів у кризовий період;

- Визначити ключові умови й розробити практичні рекомендації для мінімізації корупційних проявів під час воєнного стану в Україні.

Об'єкт дослідження – процес формування і реалізації антикорупційної політики в Україні.

Предмет дослідження – діяльність антикорупційних органів та механізми протидії корупції в умовах воєнного стану в Україні.

Гіпотеза бакалаврського дослідження – в умовах воєнного стану ефективність антикорупційної політики в Україні напряду залежить від впливу ендегенних і екзогенних чинників, які змінюють природу корупційних ризиків і ускладнюють роботу антикорупційних інституцій.

Методи дослідження. Застосовано індукцію та дедукцію для узагальнення емпіричних спостережень, а також аналіз і синтез для структурування теоретичних підходів. Системний підхід дозволив розглядати антикорупційні органи як інтегровану частину державного механізму, чутливу до воєнних шоків (зміни законодавства, кібератаки, надзвичайні повноваження).

Контент-аналіз використовувалися для опрацювання нормативно-правових актів, звітів міжнародних організацій та матеріалів провідних антикорупційних НУО. Компаративний аналіз дозволили зіставити до- та післявоєнні дані (індекси корупції, активність НАБУ/САП) та встановити залежність між наслідками від повномасштабного вторгнення і

результативністю антикорупційної діяльності. Івент-аналіз застосовувався для оцінки впливу ключових подій (ухвалення законів, кібератак) на антикорупційні процедури.

SWOT-аналіз допоміг виявити сильні та слабкі сторони інституційної спроможності, а кейс-стаді – проаналізувати конкретні приклади корупційних ризиків у сфері військових і гуманітарних закупівель. За допомогою моделювання було створено узагальнену схему взаємодії ендегенних і екзогенних чинників, що стала основою для практичних рекомендацій щодо цифрової й інституційної реформи. Таке поєднання методів дозволило не лише верифікувати гіпотезу, а й виробити практичні рішення для підвищення ефективності антикорупційної політики в умовах воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів: Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС, АРМА) з метою вдосконалення процедур реагування на корупційні ризики в умовах воєнного стану. Запропоновані моделі антикорупційної взаємодії та інституційні рекомендації можуть бути застосовані при розробці нормативно-правових актів, зокрема щодо захисту викривачів, моніторингу «таємних» закупівель і створення міжвідомчих антикорупційних платформ. Матеріали дослідження також можуть бути використані в освітньому процесі (в рамках курсів з публічного управління, політології, права), а окремі напрацювання – в комунікаційній та просвітницькій роботі організацій громадянського суспільства.

Структура кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ

1.1 Категоріальний апарат дослідження проблеми

Значення корупції може змінюватися залежно від часу й контексту, що дає підстави розглядати її, як порожній означник, який завжди є оборотним, а його значення фіксується тимчасово. Поняття «корупція» є складним і неоднозначним, адже його тлумачення привертає увагу фахівців із різних галузей: юристів, політологів, економістів і соціологів. Політологічні підходи, зокрема, розглядають корупцію як явище, що відображає особливості взаємодії влади та суспільства, тоді як економічні та соціологічні дослідження акцентують увагу на механізмах побудови «корупційних ринків» та культурних нормах. З правового погляду корупція традиційно визначається як злочин проти службового обов'язку – зловживання владними або службовими повноваженнями задля одержання неправомірної вигоди. Наприклад, у законодавстві України корупція кваліфікується як одержання, вимагання або передача хабаря, зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення, а також інші дії, які суперечать Конституції та законам і порушують принципи законності й справедливості [48].

Американська дослідниця Сьюзен Роуз-Аккерман розвиває економічний підхід, вважаючи корупцію «приватизацією громадських ресурсів» й нормативною відхиленням, що породжується дисбалансом між приватною вигодою та суспільним благом [30]. Поглиблений економічний аналіз також охоплює дослідження неформальних «ринків» хабарів, де діють такі самі закони попиту й пропозиції, як і в легальному секторі, а вартість «послуги» залежить від часових, географічних і галузевих обставин [31].

Соціологічні підходи додають до розуміння корупції виміри культури та соціальних норм, які регулюють прийнятність або засудження корупційних

практик. Французькі дослідники Джордж Блундо й Олів'є де Сардан, аналізуючи африканський досвід, демонструють, що в багатьох суспільствах корупційні практики інституціоналізуються як «звичайні» способи взаємодії з державою – так звана «повсякденна корупція» [3]. Антропологічний підхід показує, що в культурах із високим рівнем неформальних мереж клієнтелізм і патронат стають соціально нормованими формами взаємозалежності, які забезпечують виживання в умовах слабких державних інститутів [37]. З цього погляду корупцію можна розглядати як спосіб «омертвіння» формальних правил через укорінення неформальних практик, коли громадяни зважують вигоди від участі в таких схемах вище за можливі санкції.

Саме явище корупції не має фіксованого змісту: його визначення змінюється залежно від часу й контексту, що дозволяє розглядати «корупцію» як порожній означник, тимчасово наповнюваний різними значеннями залежно від політичної кон'юнктури. Болонська дослідниця, Оксана Гус, зазначає, що корупція має у собі цілі порожнього означника, що є символічною вузловою точкою, навколо якої можуть конструюватися різні політичні ідентичності, суперечності та вимоги, та що це явище може бути «парасольковим терміном» [13], [15]. Тобто, порожній означник ніколи не буває порожнім, а слово «корупція» миттєво породжує низку потужних негативних коннотацій і емоційних реакцій, серед яких: недовіра, безкарність, соціальна несправедливість, захоплення держави, харабництво та інші. Саме завдяки цій амбівалентній природі поняття – з одного боку, універсальному негативному уявленню, а з іншого – можливості заповнення різними значеннями залежно від політичного контексту – «корупція» набуває високого політичного потенціалу. Вона стає інструментом у змаганні за гегемонію, створюючи платформу для конкурентних дискурсів та відіграючи роль каталізатора суспільної кризи й потенційних змін [13].

Серед численних дефініцій корупції, які трапляються в науковій літературі, загальновизнаним залишається визначення Джозефа Ная:

Корупція – це поведінка, яка є відхиленням від формальних обов’язків певної державної посади з міркувань отримання приватної (особистої, родинної, вузькогрупової) матеріальної чи статусної вигоди; або порушує правила, що забороняють певні види впливу з метою отримання приватної вигоди [22].

Хоча в преамбулі Конвенції ООН проти корупції (2003) «корупція» не визначається формально, документ підкреслює її руйнівний вплив на демократію, верховенство права й права людини [43]. У свою чергу, Transparency International дає чітке, але доволі широке визначення: «корупція – це зловживання довіреною владою задля приватної вигоди» [40]. Аналогічною є й дефініція Світового банку, де корупцію розуміють як «зловживання публічною посадою для приватної вигоди» [6]. Усі ці формулювання акцентують на зловживанні владними повноваженнями, проте залишають достатньо простору для різних інтерпретацій залежно від правового та культурного контексту.

Сучасні автори додають до цього дискурсу інституційні та поведінкові аспекти. Роберт Клітгард, професор Вищого Клермонського університету, формулює модель:

$$C = M + D - A,$$

де C – корупція, M – монополія, D – дискреційні повноваження, A – підзвітність [67].

Професорка Гетеборзького університету, Аманда Перссон, спираючись на теорію колективної дії, стверджує, що в гібридних режимах корупція перетворюється на «норму», коли індивіди очікують, що всі навколо корумповані, і відсутність «принципових суб’єктів» призводить до послаблення зусиль із протидії [26].

З огляду на ці визначення, варто зазначити, що в Україні після кожного знакового політичного зсуву – розпаду Радянського Союзу, Помаранчевої революції та Революції Гідності – відбувалися певні інституційні реформи. Проте їхня реалізація не усувала системної корупції, яка продовжувала підривати легітимність влади та стримувати поступ до ліберальної демократії й

євроінтеграції. Наприклад, у період після Помаранчевої революції було ухвалено нові закони про державні закупівлі та публічні послуги, але неформальні правила, що підтримувалися мережею кланових зв'язків, залишилися чинними. Після Революції Гідності з'явилися нові антикорупційні органи, проте їхні повноваження часто блокувалися критичною масою представників старих еліт у парламенті. Таким чином, хоча кожна з цих подій породжувала сподівання на швидкі зміни, на практиці корупційні норми виявлялися стійкішими за формальні законодавчі ініціативи.

Причиною цього є внутрішня логіка системної корупції та пов'язаних із нею неформальних правил, які послаблюють роботу формальних державних інститутів і підривають здатність політичної влади до довгострокового планування й реформи. При дослідженні корупційних практик в Україні необхідно враховувати не тільки кількісні показники (кількість фактів хабарництва, статистику кримінальних проваджень тощо), а й їхній якісний вимір – вплив на політичну культуру, механізми ухвалення рішень і взаємовідносини між владою та суспільством [34].

Для глибшого аналізу таких впливів доцільно звернутися до класифікації типів корупційних систем, запропонованої американськими дослідниками Крістофером Х. Штефесом і Генрі Е. Гейлом. Вони виділяють чотири основні типи: епізодичну, секторальну, централізовану та децентралізовану [34], [11]. Перші дві належать до несистемної корупції, коли випадки хабарництва є радше винятками з правил. Натомість централізована та децентралізована форми є прикладами системної корупції, яка охоплює значну частину державних інституцій і часто є інтегрованою у механізми політичного управління. Для пострадянських країн, зокрема України, характерними є саме останні два типи.

Централізована система корупції передбачає концентрацію контролю над корупційними потоками у руках політичного керівництва. У такій системі хабарі рухаються вгору ієрархією до вищих посадових осіб, які, в обмін на лояльність і вигоди, гарантують економічній еліті доступ до ресурсів і захист. Це веде до

злиття політичної та економічної влади, що знижує підзвітність перед суспільством і гальмує розвиток демократичних інститутів [34]. При цьому саме керівництво може не брати безпосередню участь у корупційних об'єктах, але контролює їх, щоб мінімізувати «витрати» від неконтрольованого поширення корупції на нижчих щаблях. Генрі Гейл описує цю систему через метафору «єдиної піраміди», що функціонує за принципами вибіркової репресії, винагород та персоніфікованих послуг [11].

Україна ж ніколи не мала повністю централізованої корупційної системи. Вже з початку незалежності паралельно з приватизацією почалося формування регіональних олігархічних груп, що не дозволили створити вертикаль керованого корупційного контролю. Попри спроби централізації після 2004 року, через політичну фрагментацію та слабкість державних інституцій, цього так і не вдалося досягти.

Децентралізована система корупції формується за умов, коли центральна влада не має достатньої координації чи ресурсів для контролю за регіонами. У результаті виникають численні «піраміди впливу», де державні посадовці діють у власних інтересах, а регіональні еліти будують автономні корупційні ієрархії [34]. Відбувається захоплення влади приватними суб'єктами, які використовують інститути держави у власних цілях – наприклад, для усунення бізнес-конкурентів через силові структури. За відсутності загальнонаціонального контролю, в кожному регіоні встановлюються власні «правила гри», що породжує недовіру населення до держави та нерозуміння реальної «ціни» на державні послуги [34], [33].

Попри фрагментованість, така система створює умови для плюралізму – у медіа, політиці, бізнесі. Проте надмірна конкуренція між «пірамідами» може врешті призвести до збройного протистояння, коли відсутність стримувань переходить у громадянське протистояння [34].

Саме децентралізована модель була типовою для України. Впродовж 1990-х і 2000-х років сформувалися окремі впливові фінансово-промислові групи –

«Приват», «Індустріальний союз Донбасу», «Систем Кепітал Менеджмент», які отримали політичну підтримку, але діяли автономно. Дніпропетровська, Донецька, Харківська області стали прикладами регіональної монополізації влади, де місцеві клани контролювали правоохоронні органи, впливали на вибори та встановлювали власні «тарифи» на державні послуги. Така фрагментація стала однією з передумов втрати контролю над Донбасом у 2014 році, де регіональні еліти роками розбудовували власні системи, відірвані від загальнонаціонального правового поля.

Окремо варто згадати монополізовану систему корупції – крайню форму централізованої, яку описує Оксана Гус. Вона відрізняється тим, що вищі посадовці не лише контролюють, а й особисто керують усіма корупційними потоками. У цій «вертикалі» посадовці нижчої ланки зобов'язані віддавати частину своїх доходів нагору. Така система обмежує доступ до «корупційних послуг» і призводить до неконтрольованого зростання «тіньових» цін, що у свою чергу гальмує розвиток малого бізнесу та шкодить економіці загалом. Саме ця модель була характерною для періоду правління Віктора Януковича [13].

У процесі дослідження корупційних ризиків в умовах воєнного стану в Україні доцільно розрізняти два основні типи – ендегенні та екзогенні чинники. Такий поділ дозволяє краще окреслити джерела формування корупційних практик, залежно від того, чи їхнє походження закорінене у внутрішніх особливостях державної, політичної чи соціальної системи, чи зумовлене зовнішніми обставинами.

Ендегенні чинники корупційних ризиків охоплюють ті внутрішні характеристики політичної та адміністративної системи України, які створюють сприятливі умови для виникнення та відтворення корупції. До них належить, по-перше, нерозвиненість антикорупційної інфраструктури – інституцій, відповідальних за запобігання корупції, виявлення порушень і притягнення винних до відповідальності. Незважаючи на створення спеціалізованих органів, їхня ефективність обмежується як браком ресурсів і політичної підтримки, так і

залежністю від загального стану верховенства права.

По-друге, до ендегенних чинників належать структурні характеристики політичного режиму, зокрема поширеність кланових або олігархічних мереж, які використовують доступ до владних ресурсів задля збереження контролю над ключовими секторами економіки та адміністрації. За відсутності дієвих механізмів політичної конкуренції та повноцінної опозиції, ці мережі залишаються значною мірою недоторканими, що ускладнює реалізацію реформ, орієнтованих на зміцнення прозорості та підзвітності.

По-третє, до внутрішніх чинників корупційних ризиків варто віднести соціокультурні настанови, які знижують рівень громадської нетерпимості до корупції, зокрема побутової. Традиційна практика неформальних платежів у системах охорони здоров'я, освіти чи адміністративних послуг сприяє нормалізації корупційної поведінки та знижує ефективність інституційних реформ, що покладаються на участь і підтримку громадянського суспільства.

Екзогенні чинники корупційних ризиків, у свою чергу, стосуються зовнішніх обставин, які прямо або опосередковано впливають на динаміку корупції в державному секторі. Насамперед йдеться про зовнішній політичний тиск з боку міжнародних партнерів – зокрема, Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та донорських організацій. Хоча такі інституції активно підтримують антикорупційні ініціативи в Україні, зокрема через умовність фінансування, надмірна формалізація вимог і стислі часові рамки для реалізації реформ можуть зумовлювати поверховість або декларативність впроваджених змін.

Другим важливим екзогенним чинником є повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, яка суттєво трансформувала архітектуру державного управління, зокрема у сфері оборонних закупівель. Під час воєнного стану обґрунтоване обмеження відкритості у стратегічних сферах створює структурні передумови для корупційних зловживань, оскільки більшість контрактів і рішень ухвалюються без належної прозорості чи

конкуренції. Водночас інституційні механізми громадського і парламентського контролю в цій сфері значно обмежені.

Нарешті, ще одним зовнішнім джерелом ризику є геополітичні чинники, зокрема діяльність Російської Федерації як суб'єкта гібридної війни. Системне інформаційне втручання, спроби делегітимізувати державні інститути, а також підтримка корупційних або деструктивних мереж усередині країни виступають складовими ширшої стратегії дестабілізації. У цьому контексті корупція використовується як інструмент зовнішнього впливу, який сприяє послабленню демократичних процесів, підірванню довіри до влади та зменшенню ефективності антикорупційних політик.

Таким чином, ендогенні та екзогенні чинники утворюють взаємопов'язану систему, у межах якої корупція не лише закорінена в національних інституційних і культурних практиках, але й підсилюється чинниками зовнішнього середовища. Розмежування цих двох груп є критично важливим для формування дієвої стратегії протидії корупції в умовах воєнного стану, яка має враховувати як внутрішні обмеження, так і виклики, пов'язані з міжнародною ситуацією та збройним конфліктом.

Аналіз корупційних ризиків неможливий без урахування ролі інституційного середовища – сукупності правил, норм і механізмів, які структурують політичну, економічну та адміністративну взаємодію. У цьому контексті доцільно звернутися до інституціонального підходу, згідно з яким інститути розуміються як впорядкована система формальних і неформальних норм і правил, що впливають на поведінку акторів, забезпечуючи передбачуваність і зменшуючи трансакційні витрати [34], [11]. Інститути виступають механізмами, які надають стабільності соціальним і політичним відносинам через систему заохочень і обмежень, а також визначають межі допустимої поведінки в конкретному політичному та культурному контексті.

Формальні інститути – це офіційно встановлені організаційні структури, правові норми та процедурні регламенти, які мають на меті забезпечити

верховенство права, прозорість і підзвітність у функціонуванні державної влади. У контексті антикорупційної політики України до таких інститутів належать, зокрема, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Ці інституції формують інфраструктуру офіційної протидії корупції, однак їхня ефективність значною мірою залежить від ширшого інституційного ландшафту, зокрема від впливу неформальних практик.

Неформальні інститути, у свою чергу, становлять сукупність неписаних, але соціально значущих правил, які регулюють політичну і ділову поведінку на основі звичаїв, особистих зв'язків або непублічних угод. Корупційні практики часто виникають саме в рамках неформальних інституцій, таких як клієнтелістичні мережі, неофіційна партизація правоохоронних органів, чи практика «телефонного права». Подібні неформальні правила можуть суперечити формальним нормам, підриваючи їхню ефективність або навіть повністю заміщуючи їх на практиці.

Особливої уваги заслуговує механізм інституціоналізації корупції, коли корупційні практики стають не винятком, а нормальною, очікуваною частиною системної взаємодії. Це можливо тоді, коли неформальні правила не лише не засуджуються, а навпаки – підтримуються на рівні культурних практик або раціонального вибору. Як зазначає Штефес, нові формальні правила можуть бути раціонально прийняті акторами, однак без належної соціальної інтеріоризації (тобто глибокого прийняття) вони залишаються поверховими. Якщо формальні норми суперечать інтересам впливових груп чи широких верств населення, знову активізується механізм раціонального переосмислення, що здатне призвести до їх фактичної відмови або ігнорування [34].

Таким чином, взаємодія формальних і неформальних інститутів відіграє ключову роль у формуванні інституційного середовища, в якому корупція може або зменшуватися через дієвість офіційних норм, або відтворюватися за рахунок неформальної легітимації та соціальної толерантності. Розуміння цієї дихотомії

є необхідною передумовою для побудови реалістичних і контекстуально обґрунтованих стратегій протидії корупції в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення.

У підсумку, поняття «корупція» виявляється динамічним і контекстуальним: його значення коливається залежно від правового, культурного й політичного середовища, що робить корупцію «порожнім означником» із постійно змінним наповненням. З одного боку, юридичні дефініції (наприклад, український Закон «Про запобігання корупції» чи традиційні міжнародні підходи) підкреслюють зловживання владними повноваженнями, тоді як із економічної та соціологічної перспективи корупція розглядається як результат збою у взаємодії формальних інститутів і неформальних практик, коли «ринок» хабарів функціонує за законами попиту й пропозиції. Завдяки цьому поєднанню формальних і неформальних аспектів корупція не лише відображає розрив між приватним інтересом і публічним благом, а й може перетворюватися на інструмент політичної боротьби [26], [13].

Найбільш узагальнюючою класифікацією є поділ на несистемні (епізодичну та секторальну) і системні (централізовану та децентралізовану) форми корупції [34],[11]. У пострадянському контексті, зокрема в українських реаліях, типовими є саме системні моделі: централізована, де контроль над потоками хабарів сконцентрований у руках політвишки, та децентралізована, що породжує регіональні «піраміди впливу» й клієнтелізм. Саме остання система в Україні виявилася стійкішою, оскільки формальні антикорупційні реформи не змогли цілковито подолати вплив неформальних мереж і кланових зв'язків. Отже, для розуміння й протидії корупції в умовах воєнного стану необхідно враховувати багатовимірність цього феномену: його змінність у часі й просторі, різні теоретичні підходи, а також баланс між внутрішніми (ендогенними) та зовнішніми (екзогенними) детермінантами, що разом формують реальне інституційне середовище, у якому зростає або, навпаки, стримується корупційна активність.

1.2. Теоретичне підґрунтя дослідження антикорупційної боротьби в умовах нестабільності системи

У цьому підрозділі розглядаються теоретичні та концептуальні підходи, які дозволяють осмислити антикорупційну політику в контексті системної нестабільності. Метою аналізу є з'ясувати, яким чином нестабільність політичної та інституційної системи впливає на здатність держави впроваджувати ефективні антикорупційні заходи. Ми виходимо з припущення, що антикорупційна політика не може розглядатися у відриві від ширшого контексту політичної динаміки, розподілу влади, та конфігурації впливу різних акторів.

У випадку України «нестабільність системи» має кілька взаємопов'язаних вимірів. По-перше, це гібридний характер політичного режиму, що поєднує елементи демократії та авторитаризму, створюючи неоднозначні умови для дії інститутів. По-друге, це кланово-олігархічна структура, в якій економічна влада тісно інтегрована з політичним процесом, що створює численні конфлікти інтересів. Нарешті, по-третє, воєнний стан, запроваджений у відповідь на повномасштабну агресію, створює додаткові виклики для відкритості, підзвітності та прозорості управління.

У такому контексті державні інституції часто діють без належної координації з боку централізованого політичного керівництва, що призводить до дефіциту спільного бачення, фрагментарності рішень і ослаблення політичної волі. Політична нестабільність сигналізує про ослаблення або втрату здатності уряду здійснювати ефективне управління, що істотно знижує спроможність держави стримувати корупційні практики. У крайніх випадках – наприклад, при зміні чи краху режиму – виникає вакуум управління, який, згідно з дослідженнями [34], може призвести до різкого зростання корупції через відсутність належного контролю та підзвітності.

Одним із ключових аналітичних підходів до вивчення корупції, особливо в умовах нестабільного політичного середовища, є модель «суб'єкт–агент»

(principal-agent). Вона розглядає корупцію як наслідок делегування повноважень від довірителя (суб'єкта) виконавцеві (агентові), за умов інформаційної асиметрії, браку ефективного контролю та недосконалих санкцій. Такий підхід набув широкого поширення в дослідженнях антикорупційних політик, адже дозволяє пояснити, чому навіть за формальної наявності інституційного контролю, корупційні практики продовжують домінувати.

Утім, як показує Аманда Перссон, у гібридних режимах із нестійкими політичними інститутами й кланово-олігархічною структурою влади передумова про наявність «принципового суб'єкта» часто не виконується [26]. У подібних контекстах як громадяни, так і політичні еліти не завжди зацікавлені у забезпеченні доброчесного управління. За таких умов модель «суб'єкт-агент» втрачає пояснювальну силу як схема подолання корупції й радше використовується для опису причин її відтворення. Особливо це проявляється в умовах політичної або воєнної нестабільності, коли контрольні механізми послаблюються, горизонт відповідальності скорочується, а короткострокова вигода стає переважною мотивацією для агентів.

Якщо в умовах стабільного демократичного режиму принциповий суб'єкт (громадяни або політичне керівництво) здатен накладати санкції на корумпованих агентів, то в умовах, де корупція є системною нормою, така динаміка порушується. Зокрема, в Україні навіть за наявності свідомості щодо шкідливості корупції, практична готовність громадян або бізнесу діяти як «принципові суб'єкти» є обмеженою. Так, згідно з дослідженням НАЗК, проведеним у 2021 році до початку повномасштабного вторгнення, 68,6% громадян і 73,3% представників бізнесу визнавали корупцію «дуже серйозною проблемою» [57]. Водночас лише 31,5% населення і 31% бізнесу займали чітку етичну позицію, згідно з якою корупція ніколи не є прийнятною.

Іще меншою виявилася готовність до активних дій: лише 9,8% громадян і 22,7% підприємців виявляли готовність повідомляти про випадки корупції, а фактичне звернення до компетентних органів здійснювали 5,7% та 10,5%

відповідно [57]. Причиною цього є як страх перед репресіями або безрезультатністю таких звернень, так і глибоко вкорінене переконання в тому, що корупція є функціональним інструментом «вирішення питань» в умовах неефективної держави.

Особливу увагу привертає сфера побутової корупції, де частка особистого досвіду залишається стабільно високою: 26% населення декларували участь у корупційних діях, найчастіше ініціатива надходила від посадовців органів влади, працівників медичних, освітніх чи адміністративних установ. Медична сфера, хоч і не є найкорумпованішою інституційно, концентрує найбільшу частку практичного досвіду: 39,4% респондентів, які зверталися по медичні послуги, стикалися з корупційними вимогами, а 21,9% або особисто були учасниками, або знали про корупційні практики в медичних закладах [57].

Адаптивна поведінка громадян, особливо з низьким рівнем доходу, також свідчить про слабкість функції принципового суб'єкта. У ситуації, коли держава не забезпечує базових суспільних благ, а доступ до них залежить від персональних зв'язків або неформальних платежів, громадяни не схильні чинити спротив. Як зазначає Перссон, у подібних обставинах виникає прагматичне ставлення до корупції – небажання «кусати руку, що годує» [26].

Згідно з концепцією «держави з обмеженим доступом», яку наводить Chatham House у дослідженні по Україні, така система не просто толерує корупцію – вона функціонує завдяки їй. Публічні ресурси розподіляються не відповідно до правових норм, а через неформальні канали доступу, часто за посередництва впливових акторів або патронатних мереж. Як наслідок, у громадян формується уявлення, що лише завдяки «великій людині» можна отримати базові послуги або захист [18].

Отже, застосування моделі «суб'єкт–агент» у випадку України дозволяє виявити важливе структурне обмеження: наявність формального делегування повноважень не гарантує доброчесного управління, якщо в системі відсутні або ослаблені принципові суб'єкти. У контексті гібридного режиму, воєнного стану

й хронічної інституційної слабкості це знижує потенціал для ефективної антикорупційної політики, натомість сприяє легітимації короткострокових корупційних практик як адаптивного механізму виживання.

У цьому контексті стає зрозуміло, що традиційна модель протидії корупції виявляється недостатньою для пояснення її стійкості. Щоб глибше осмислити причини обмеженої ефективності антикорупційних зусиль, варто звернутися до альтернативного підходу – теорії колективної дії.

Згідно з концепцією А. Перссон, у суспільствах із глибоко вкоріненою корупцією, де переважає уявлення про всеосяжну корумпованість, індивіди не лише уникають викриття неправомірних дій, а й відмовляються від спроб змінити ситуацію через страх або переконання у безрезультатності таких зусиль [26]. Теорія колективної дії дозволяє глибше осмислити це явище: коли корупція сприймається як «правило гри», а не виняткове порушення, то добродесна поведінка перестає бути стратегічно доцільною. В умовах високих особистих ризиків і відсутності довіри до інституцій, які б могли забезпечити захист та справедливість, раціональним вибором стає пасивність.

Український досвід підтверджує ці закономірності. Соціокультурне середовище, позначене хронічною недовірою до держави, низьким рівнем процедурної прозорості та страхом втрати доступу до життєво важливих послуг, сприяє утвердженню корупції як звичної форми взаємодії з публічними інституціями. У таких обставинах спроба діяти у відповідності до норм закону потребує додаткових зусиль, може мати негативні наслідки й не гарантує системних змін.

Ключовим бар'єром до залучення громадян до антикорупційної діяльності є також нечітке розуміння того, що саме є корупцією. Як свідчать результати дослідження Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), серед населення та бізнесу поширені помилкові уявлення щодо меж між законною і незаконною поведінкою. Наприклад, 70,7% громадян та 63,0% представників бізнесу вважають корупцією ситуацію, коли за прискорення

видачі дозволу на будівництво компанія сплачує офіційно передбачену додаткову плату – хоча така дія не суперечить чинному законодавству [57]. Залежно від конкретного прикладу, від 13,3% до 70,7% респондентів хибно ідентифікують законну поведінку як корупційну. Бізнес загалом демонструє кращу обізнаність у розмежуванні правомірного та протиправного, однак загальна невизначеність знижує рівень довіри до власної здатності коректно розпізнати корупцію і, відповідно, повідомити про неї.

Ще одним важливим чинником є страх переслідування. Громадяни часто не володіють інформацією про механізми захисту викривачів. За даними того ж дослідження НАЗК, лише 13,4% опитаних змогли правильно відповісти більш ніж на половину із восьми запитань щодо правового захисту викривачів. Ще 45,8% надали правильні відповіді лише на половину запитань, тоді як 40,8%, на менше ніж половину [57]. Це свідчить про обмежене знання базових гарантій, передбачених законом, що суттєво впливає на готовність громадян брати участь у протидії корупції.

Крім того, острах перед викриттям має під собою реальне підґрунтя. Упродовж 2021 року зафіксовано щонайменше 74 інциденти, пов'язані з переслідуванням громадських активістів та викривачів корупції, включно з фізичними нападами, підпалами автомобілів і випадками залякування. У деяких випадках такі дії призвели до трагічних наслідків. Ця атмосфера загрози посилюється відсутністю реальної незалежності судової системи: суди перебувають під впливом політичних та бізнесових груп, що підтверджується зниженням оцінки індексу «Judicial Framework and Independence» від Freedom House із 2,50 до 2,25 у 2021 році (де 1 – найгірше, а 4 – найкраще). Це зниження було зумовлене, зокрема, рішеннями Конституційного Суду щодо скасування важливих положень антикорупційного законодавства та відтермінуванням розгляду справ проти високопосадовців [9].

Таким чином, взаємопов'язані фактори – соціокультурні очікування, правова невизначеність, відсутність інституційних гарантій безпеки й судова

залежність – створюють умови, за яких добродесна поведінка стає винятком, а не нормою. Теорія колективної дії дозволяє краще усвідомити, чому індивідуальні антикорупційні зусилля не переростають у системну зміну: без критичної маси одночасних дій, без гарантованого захисту та без суспільного запиту на зміни, раціональним вибором лишається бездіяльність або участь у пристосованій до корупції моделі взаємодії з державою.

У довоєнний період українська політична система характеризувалася значним впливом олігархічних груп, які використовували державні інститути та механізми представницької демократії для досягнення приватних цілей. Політика ставала інструментом персоналізованих інтересів, де «правила гри» змінювались відповідно до потреб впливових гравців, а корупція слугувала засобом збереження контролю та ресурсів. У таких умовах опозиційні сили, які не погоджувалися з панівними схемами, фактично опинялися у програшній позиції [13]. Відтак, корупція у цьому контексті не є відхиленням від норми (як у випадках епізодичних чи секторальних типів), а функціонує як системне правило.

Цю специфіку української моделі корупції яскраво ілюструє концепція «нескінченного циклу корупції», запропонована Оксаною Гус. Дослідниця розглядає її як структурний елемент політичного процесу в умовах гібридного режиму, де кожен етап – від формування партій до реалізації політики – пронизаний корупційними практиками [13].

Зокрема, політичні партії у цьому контексті постають не як носії ідеологій чи представники суспільних інтересів, а як інструменти реалізації інтересів олігархічних груп. Вибори, натомість, виконують роль механізму інвестування у впровадження та відтворення корупційних практик [13]. Саме тому в Україні часто відсутні чіткі ідеологічні лінії, а політичні сили тяжіють до центру або взагалі функціонують як тимчасові технологічні проекти. Приклади таких формувань – Блок Петра Порошенка чи Блок Юлії Тимошенко, які від початку формувалися для реалізації інтересів конкретних лідерів.

Сприятливим середовищем для утвердження політичної корупції стало тривале нерегулювання партійного фінансування та брак ефективного контролю за бюджетами партій. Реформа 2015 року щодо державного фінансування мала на меті зменшити залежність партій від тіньових джерел, запровадивши механізми підтримки за рахунок бюджету, членських внесків та пожертв громадян. Однак на практиці спостерігаються численні зловживання: використання персональних даних для легалізації внесків, невідповідність доходів декларованим сумам пожертв [57], а також фінансування партій через формально незалежні громадські організації, які виступають посередниками [66].

Яскравим прикладом логіки такої системи стала справа про хабар Ігорю Мосійчуку – народному депутату від Радикальної партії, де прозвучала теза: «Партія йде на вибори, їй потрібні гроші. Допоможи партії, а партія допоможе вам».

Відтак, за спостереженням Тараса Кузя, тіньова економіка та організована злочинність залишаються вагомими джерелами політичного фінансування в Україні [17]. Данило Смілов додає, що стратегічне використання державних підприємств для фінансування політичних сил створює умови для політичного патронату, що виявляється через призначення керівництва на ключові посади в обмін на політичну лояльність [32].

Цей процес супроводжується тіньовим використанням реклами під час виборчих кампаній: численні білборди без звітності про витрати свідчать про масштабну непрозору підтримку, на яку вказує, зокрема, аналітика Руху ЧЕСНО [64].

Корупційні ризики також глибоко пронизують мажоритарну систему. Бізнесмени, які стають кандидатами, часто вступають у неформальні альянси з владою в обмін на недоторканність їхнього бізнесу. Підкуп виборців, як-от продуктові набори, соціальні об'єкти з іменними табличками чи прямі грошові виплати, стає усталеною практикою [65].

Запровадження відкритих списків частково обмежило торгівлю місцями у партійних списках, однак не усунуло ключової проблеми – домінування капіталу в доступі до політичної влади. Як наслідок, відбувається спотворення політичної конкуренції, ускладнюючи участь менш фінансово забезпечених партій [65].

На наступному етапі – формування та ухвалення рішень – політична корупція проявляється через лобіювання, купівлю голосів, перехід між фракціями, особливо серед мажоритарників, які не мають зобов'язань перед партіями. Депутати, обрані за списками, більшою мірою дотримуються імперативного мандату, що обмежує їхню мобільність [58]. Утім, на практиці значну роль відіграють неформальні угруповання та «сірі кардинали», які контролюють голосування у парламенті [13].

На завершальному етапі – реалізації політики – до корупційних мереж долучаються правоохоронні та судові органи. Саме в цей момент олігархи та фінансово-промислові групи отримують «віддачу» від своїх політичних інвестицій. Основні об'єкти схем – державні кошти, субсидії, закупівлі [13].

У підсумку, використовуючи корупційні практики, правляча еліта забезпечує стабільне фінансування своїх політичних проєктів, посилює контроль над владними інституціями та створює нерівні умови конкуренції. Таким чином, корупція у цій системі є не лише засобом, а й метою – способом відтворення влади. Згідно з логікою «нескінченного циклу», після кожного етапу позиції еліт зміцнюються, а політична система еволюціонує від децентралізованої до централізованої, з перспективою переходу до авторитаризму [13].

Доповнюючи цей аналіз, варто згадати позиції М.С. Алама та Р. Вейда, які наголошують, що корупція у певних системах є результатом цілеспрямованої політики. Зокрема, чиновники та політики можуть ухвалювати свідомо заплутані або суперечливі норми з метою створення умов для вимагання хабарів – наприклад, за уникнення затримок або спрощення бюрократичних процедур [1], [45].

Таким чином, у системах, де корупція є правилом, а не винятком, спроби

реформ нашо́вхуються на внутрішній опір і часто виявляються неефективними. Щоб досягнути структурні причини цього феномену – як ендегенні, так і екзогенні – доцільно розглядати корупцію через призму проблеми колективної дії, що дозволяє ширше зрозуміти логіку її відтворення у суспільствах із низьким рівнем довіри та слабкими інститутами.

Інституціональний підхід, як було зазначено у попередньому розділі, трактує інститути як стабілізуючі правила гри – як формальні (закони, процедури, органи влади), так і неформальні (звичаї, соціальні норми, неофіційні практики), що визначають рамки поведінки акторів у політичному та економічному середовищі [12], [34]. Ефективні інститути здатні стримувати корупцію, водночас їхня слабкість або підміна неформальними практиками – сприяє її відтворенню.

В Україні формальні антикорупційні інститути – зокрема, НАЗК, НАБУ та ВАКС – були створені як відповідь на суспільний запит та міжнародний тиск, однак їх ефективність виявилася обмеженою. Причинами стали як інституційна нестабільність (часті зміни керівництва, конфлікти юрисдикцій, політичне втручання), так і брак глибокої вбудованості у систему управління, що обмежило їхню здатність трансформувати середовище, де корупція є нормою, а не винятком.

Паралельно функціонують потужні неформальні інститути, які підривають формальні механізми стримування. Серед них – клієнтелістські мережі, які забезпечують політичну підтримку в обмін на послуги; партизація медіа, що створює викривлене інформаційне поле; а також «телефонне право», яке де-факто скасовує незалежність судових рішень. Саме ці практики формують альтернативний порядок, де неформальні правила домінують над офіційними законами.

У такому контексті корупція постає не лише як порушення закону, а як інституціоналізований спосіб дій. Вона вкорінена у неформальній системі очікувань, де формальні норми існують радше для легітимації, ніж для реального

застосування. Таким чином, йдеться про процес інституціоналізації корупції – тобто заміщення формальних правил неформальними, що створює стійке середовище, в якому антикорупційні ініціативи втрачають ефективність.

Аналіз українського випадку показує, що жодна окрема теоретична модель не може повною мірою пояснити динаміку корупції в умовах гібридного режиму та інституційної нестабільності. Водночас синтез кількох підходів дозволяє сформувати цілісніше уявлення про обмеження та виклики антикорупційної політики.

Модель «суб'єкт–агент» окреслює структурну проблему делегування повноважень: наявність формальних механізмів контролю не гарантує доброчесності, якщо принципи (громадяни, парламент, інституції нагляду) є слабкими або не мають ресурсів впливу. У таких умовах агенти (політики, чиновники) діють автономно, часто у власних інтересах.

Теорія колективної дії звертає увагу на соціальні уявлення про корупцію як норму. У суспільствах, де панує відчуття всеосяжної корумпованості, індивіди не бачать сенсу боротися з нею – не лише через страх, а й через переконання в неефективності спротиву [26]. Це призводить до закріплення патернів поведінки, що посилюють недовіру й самовідтворюють систему.

Інституціональний підхід демонструє, як слабкість формальних структур та перевага неформальних правил – таких як клієнтелізм і політичний патронат – створюють ґрунт для перетворення корупції на стійкий інституційний порядок. Цей процес уможливорює політичну інерцію, коли формальні антикорупційні реформи не змінюють суті взаємин між державою і суспільством.

У підсумку, синтез цих підходів дозволяє дійти висновку: традиційні антикорупційні заходи, зосереджені виключно на формальному законодавстві чи управлінських інструментах, мають обмежену дієвість в умовах нестабільного гібридного режиму. Без одночасного посилення суб'єктності громадян, зміни соціальних уявлень про допустиму поведінку та руйнування неформальних правил – жодна реформа не здатна подолати корупцію як системне явище.

РОЗДІЛ 2: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СВІТОВОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1 Матриця антикорупційної боротьби на рівні міжнародних організацій

Після 2014 року міжнародна підтримка антикорупційних реформ в Україні набула більшої структурованості, послідовності та інституційного оформлення. Водночас, попри активізацію участі міжнародних партнерів, ця підтримка залишалася фрагментованою, нерідко позбавленою належної координації та системного механізму впливу. Роль міжнародних організацій у сфері протидії корупції в Україні проявлялася не лише у формі фінансової чи технічної допомоги, а й через нормативно-оціночні та політико-інституційні важелі, які слугували засобом стимулювання впровадження реформ.

У цьому контексті доцільним є використання поняття «матриця міжнародної антикорупційної підтримки», яке охоплює сукупність інституцій, інструментів і каналів впливу, що визначають архітектуру зовнішнього антикорупційного тиску на національному рівні. Така матриця формується з одного боку міжнародними організаціями та донорами – зокрема Європейським Союзом, GRECO, USAID, EBRD, OECD, ООН, Світовим банком, а з іншого боку, конкретними інструментами впливу, серед яких провідну роль відіграють фінансування, технічна допомога, звітність, оцінки ефективності реформ і, частково, санкційні механізми. Водночас реалізація цієї підтримки відбувається через різноманітні канали – умовність надання фінансової допомоги, інституційні партнерства, механізми незалежного моніторингу та періодичну оцінку зобов'язань України у сфері боротьби з корупцією.

Таким чином, аналіз міжнародної антикорупційної взаємодії в українському контексті вимагає розгляду не лише формальних структур, а й логіки впливу, що стоїть за політикою «умовності», рівнем взаємної

відповідальності та ефективністю реалізації донорських ініціатив в умовах збройного конфлікту, політичної турбулентності та інституційного опору всередині країни.

Після 2014 року підтримка антикорупційних реформ в Україні з боку ключових донорів і міжнародних організацій стала більш структурованою, проте водночас залишалася фрагментованою та неузгодженою. Європейський Союз відіграє центральну роль у цьому процесі, що відображено насамперед у підписаній у 2014 р. Угоді про асоціацію, яка містить низку антикорупційних зобов'язань і передбачає поступову інтеграцію України до європейського правового простору. У межах так званої «програми MFA» (Macro-Financial Assistance) ЄС надає як фінансову підтримку, так і технічну допомогу. Зокрема, Європейська антикорупційна ініціатива (EUACI), запущена в 2018 р., мала загальний бюджет близько €68 млн на п'ять років підтримки незалежних антикорупційних розслідувань, передачі знань та менторингу, але виявилось, що цей обсяг фінансування не охоплює системно всі ключові сектори й не забезпечує сталого фокусу на довготривалих реформах із достатніми механізмами контролю та оцінки ефективності [25]. При цьому до 2021 р. рівень умовності надання цих коштів залишався доволі низьким, а жодних жорстких санкцій за невиконання антикорупційних зобов'язань Україною не застосовували, хоча Угода про асоціацію передбачає право Єврокомісії призупиняти окремі елементи співпраці (технічну та фінансову допомогу, преференційний доступ до ринків) у разі «серйозного й системного порушення» зобов'язань, включно з антикорупційними [27].

Специфічним інструментом моніторингу виконання рекомендацій у сфері боротьби з корупцією є діяльність GRECO (Група держав проти корупції Ради Європи). У своїх річних звітах GRECO аналізує, наскільки країни-кандидати, зокрема Україна, імплементують рекомендації щодо запобігання корупції серед парламентарів, суддів і прокурорів. Станом на 2021 р. Україна виконала лише 5 із 31 таких рекомендацій, ще 15 були частково імplementовані, а 11 – узагалі не

виконані, що свідчить про «глобально незадовільний» рівень виконання стандартів. Оскільки GRECO не має повноважень економічно карати країну чи призупиняти її членство, реформи, необхідні для виконання рекомендацій, часто лишаються декларативними [7].

Водночас США через USAID та Державний департамент також підтримують українські антикорупційні органи. За даними USAID, у період 2002–2021 рр. в Україні щорічно виділялося в середньому близько 115 млн дол. на всі програми, включно з антикорупційними проектами, що в масштабі потреб реформи є доволі скромним обсягом. Ці кошти використовувалися, зокрема, для підтримки НАБУ та розбудови електронних інструментів (зокрема системи Prozorro). Окрім фінансування, USAID сприяв налагодженню партнерських відносин між НАБУ та ФБР: створилися програми обміну даними, спільні розслідування та тренінги для антикорупційних детективів [23], [49]. Утім уже в 2010-х роках спостерігалася помітна фрагментація підтримки: різні гранти мали власні вимоги до звітності, а програми часто не були інтегрованими в єдину координаційну рамку.

Окрім того, свою експертизу в законодавчі ініціативи надають EBRD, OECD, ООН та Світовий банк. Так, OECD організовує робочі групи й готує аналітичні звіти та рекомендації щодо вдосконалення законодавства й процедур у сфері публічних закупівель та е-декларування. EBRD надає технічну допомогу для розширення функціоналу аналітичних модулів ВІ у системі Prozorro, що дозволяє здійснювати глибинний ризик-аналіз і виявлення потенційних конфліктів інтересів [42], [24]. Проте відсутність єдиного координаційного органу між цими донорами призводить до тимчасових «розривів» у роботі Національного агентства з питань запобігання корупції, НАБУ та інших органів: через нерівномірні графіки надходження коштів і затримки траншів вони змушені були коригувати пріоритети та відкладати важливі розслідування.

У 2021 р. USAID Office of Inspector General (OIG) вказало, що прямі бюджетні трансферти через PEACE Trust Fund дали можливість виплачувати

заробітні плати та утримувати офіси НАЗК і НАБУ, а в разі їх відсутності – загрожував би простій до двох місяців [44]. Водночас зобов'язання України виконувати передбачені умовами траншу антикорупційні заходи стимулювало ухвалення першочергових норм щодо санкцій проти корупціонерів і вдосконалення інституцій, адже інакше ЄС міг затримати чергові фінансові вливання. Наприклад, під час липневої затримки MFA 2023 не встигли розгорнути модуль автоматичного моніторингу декларацій НАЗК, тож протягом двох місяців реєстр працював «у ручному режимі», що сповільнило перевірки на 30 % [8].

Під час повномасштабного вторгнення міжнародна антикорупційна підтримка не завмерла: OECD у своєму останньому звіті позитивно оцінила прогрес у цифровізації державних сервісів (Prozorro, е-декларації), але наголосила на необхідності оновлення законодавства щодо доступу до публічної інформації та захисту викривачів, а також удосконалення кадрового добору до НАБУ та САП із залученням міжнародних експертів [23]. США через Державний департамент продовжили фінансову підтримку й сприяння стратегічному партнерству НАБУ з ФБР. ЄС та інші донори, навпаки, ще більше підвищили як обсяги допомоги, так і жорсткість вимог до виконання умов: регламент ЄС 2024/2773 передбачає негайне повернення коштів або втрату доступу до майбутніх траншів у разі доведення фактів шахрайства чи корупції в управлінні макрофінансовою допомогою [29]. 20 лютого 2025 р. у Страсбурзі було констатовано, що Україна задовольнила 18 із 31 рекомендацій Ради Європи щодо запобігання корупції серед парламентарів, суддів і прокурорів, та державі необхідно закрити інші пункти, аби зберегти подальшу підтримку [10].

Водночас у гуманітарному секторі, куди 2022–жовтень 2024 р. надійшло майже \$10 млрд допомоги від ООН, Червоного Хреста та низки донорів, виявилася надзвичайно низькою прозорість: лише 0,8 % коштів надійшло безпосередньо до українських локальних НУО, що нівелює їхню спроможність працювати в «гарячих» регіонах і збільшує ризик «посередницького»

розкрадання ресурсів [28]. Згідно з оглядом NORAD, недоліки у процедурах відбору партнерів і моніторингу призводять до ситуацій, коли кошти й товари надходять через підставні організації, що «осушують» донорські фонди, не реалізуючи гуманітарні програми в повному обсязі [21]. Лише після журналістського розслідування й публічного тиску нагляд за тендером на ремонт «Охматдиту» було підсилено й проведено новий конкурс із жорсткішим контролем, що засвідчило важливість громадського й медіа-запиту для стримування корупції [16].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що матриця міжнародної антикорупційної підтримки в Україні включає різні інституції (ЄС, GRECO, USAID, EBRD, OECD, ООН, Світовий банк), численні інструменти (фінансування, технічна допомога, аналітичні звіти, умовність фінансування, політичні меседжі) та канали впливу (моніторингові місії, санкційні механізми, партнерства правоохоронних органів, медіа-присутність). Утім саме через відсутність координації, нерівномірне фінансування та слабкі санкційні важелі ця матриця не забезпечувала цілісного, системного підходу до протидії корупції, що зумовлювало низку «розривів» у реалізації антикорупційних реформ в умовах політичної нестабільності та військового конфлікту.

Саме з цих причин паралельне функціонування численних донорських програм і проєктів у сфері антикорупційної підтримки призвело до суттєвих проблем координації та фрагментації зусиль. Незалежні від урядових структур міжнародні організації (USAID, EBRD, OECD, ЄС, Світовий банк тощо) надавали різні гранти й технічну допомогу, кожне з яких супроводжувалося власними вимогами до звітності, формами оцінювання та часовими рамками реалізації. Відтак відсутність єдиного координаційного майданчика спричиняла ситуацію, коли державні установи, зокрема НАЗК і НАБУ, були вимушені одночасно виконувати численні непок'єднані звітні стандарти, що не лише збільшувало адміністративне навантаження, а й ускладнювало стратегічне планування.

Ключовою рисою такої фрагментації стала відсутність інтегрованої ІТ-архітектури, що обмежувало можливості обміну інформацією між окремими елементами антикорупційної екосистеми. Наприклад, система прозорості публічних закупівель «Prozorro» отримувала підтримку від EBRD, USAID та ЄС, але її аналітичні ВІ-модулі розвивалися окремо від інструментів аналізу електронних декларацій, які впроваджувало НАЗК. Унаслідок цього накладні дані про використання бюджетних коштів у Prozorro не були оперативно інтегровані з реєстром декларацій посадовців, що ускладнювало технологічний моніторинг корупційних ризиків. Аналогічна ситуація спостерігалася з окремими програмами підвищення кваліфікації суддів чи організації навчальних семінарів для детективів НАБУ: кожен донорський проєкт вимагав власного набору даних і форматів звітування, не узгоджених із загальною архітектурою державних реєстрів.

Брак послідовності та каскадності в межах антикорупційної матриці означав, що встановлені міжнародними партнерами стандарти не трансливалися на рівні центральних і місцевих органів. Якщо EUACI забезпечувала фінансування незалежних розслідувань і менторинг, а USAID просував автоматизований моніторинг декларацій, то відсутність єдиної стратегії моніторингу унеможливлювала комплексну оцінку ризиків. Наприклад, аналітичний модуль Prozorro-VI дозволяв виявляти аномалії в закупівлях, але без взаємодії з реєстром декларацій потенційні зловживання, пов'язані з конфліктами інтересів посадовців, залишалися непоміченими. У результаті кожне нове впровадження технологічного рішення або законодавчої ініціативи потребувало окремої інтеграції з уже існуючими системами, що значно знижувало оперативність реагування на корупційні виклики та стримувало побудову цілісного моніторингового ланцюга.

Наведені дисфункції у внутрішній координації міжнародної антикорупційної підтримки лише посилювали вразливість України до зовнішніх впливів. У цьому контексті особливого значення набуває системна

дестабілізаційна діяльність Російської Федерації, яка, користуючись фрагментарністю інституційної відповіді на корупційні ризики, послідовно підживляла довіру до реформ та інституцій, що їх реалізовували.

Паралельне функціонування численних донорських програм і міжнародних ініціатив у сфері антикорупційної підтримки створило в Україні суттєві проблеми координації та фрагментації зусиль. По-перше, різні організації (USAID, EBRD, OECD, ЄС, Світовий банк тощо) реалізовували власні проєкти з різними вимогами до звітності, незалежними таймінгами та показниками успішності, що призводило до дублювання функцій і значного адміністративного навантаження на українські установи. Наприклад, окремі гранти USAID вимагали подачі звітів за власними шаблонами й стандартами, тоді як підтримка EUACI мала свої внутрішні процедури моніторингу, що унеможливлювало уніфікацію звітності та обмін даними між Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК), НАБУ та іншими органами [25].

По-друге, відсутність інтегрованої ІТ-архітектури значно ускладнювала обмін інформацією між різними компонентами антикорупційної екосистеми. Так, аналітичні BI-модулі системи Prozorro, фінансовані EBRD та USAID, розвивалися ізольовано від інструментів аналізу електронних декларацій, які запроваджувало НАЗК. У результаті дані про аномалії у закупівлях не були оперативно співставлені з інформацією про доходи та активи посадовців, що знижувало здатність виявляти потенційні конфлікти інтересів і корупційні ризики на ранніх етапах [42], [24].

Нарешті, брак послідовності та каскадності в межах антикорупційної матриці означав, що встановлені міжнародними партнерами стандарти не транслиювалися на рівні центральних і місцевих органів. Наприклад, механізми моніторингу Prozorro-BI працювали окремо від системи електронного декларування НАЗК, а спроби узгодити методологію оцінювання виконання грантових проєктів з вимогами GRECO чи ЄС залишалися фрагментарними.

Через це кожна нова ініціатива вимагала додаткових ресурсів на інтеграцію з уже існуючими платформами, що суттєво ускладнювало побудову суцільного ланцюга моніторингу та знижувало оперативність реагування на корупційні виклики [8].

2.2 Еволюція нормативно-правової інституціоналізації антикорупційної боротьби в Україні до 2022 року

Антикорупційна політика в Україні неодноразово ставала предметом міжнародної критики, суспільного запиту та політичних декларацій. Проте до 2014 року ці ініціативи здебільшого залишалися фрагментарними, поверховими й позбавленими системного підходу. Формування антикорупційної політики відбувалося в умовах складного переплетення формальних інституційних змін і неформальних практик, що тяжіли до відтворення статус-кво. Щоб зрозуміти природу реформ після 2014 року, необхідно проаналізувати базові характеристики антикорупційної сфери у попередній період – від моменту здобуття незалежності до Євромайдану. Саме тоді закладалися основи, що надалі або стримували, або сприяли впровадженню структурних змін.

У перші два десятиліття незалежності України спостерігалася очевидна нестача ефективного антикорупційного законодавства. Попри прийняття низки законів та указів, що формально мали б обмежити поширення корупції (зокрема, Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року), їх вплив залишався мінімальним. Основною характеристикою цього періоду була декларативність норм, відсутність чітких механізмів реалізації, належного фінансування інституцій, а також залежність правоохоронних органів від політичної влади.

Крім того, кримінальна та адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення застосовувалась вибірково, що підривало довіру громадян до держави й створювало умови для вибіркового правосуддя. Законодавчі ініціативи часто ініціювались під міжнародним тиском, але не супроводжувались

реальними кроками до інституційної перебудови чи створення незалежних контролюючих органів. Спроби формального вдосконалення нормативної бази не переростали у реальну зміну балансу сил у боротьбі з корупцією.

Період до 2014 року характеризувався потужним впливом неформальних інституцій, зокрема – олігархічних груп, які використовували державні ресурси для просування власних бізнес-інтересів. Політична система де-факто функціонувала за правилами "неформальної політики", де персональні зв'язки, тіньове фінансування партій і контроль над медіа створювали замкнене коло політичного та економічного впливу. Ці клани забезпечували легітимацію своїх дій через контрольовані парламентські більшості, вплив на урядові рішення та призначення лояльних кадрів до органів державної влади.

У такому контексті будь-які антикорупційні ініціативи фактично не могли досягти системного ефекту. Впливові економічні групи блокували зміни, які могли б загрожувати їхньому становищу, зокрема – запровадження прозорості у держзакупівлях, доступ до інформації про бенефіціарів компаній, або незалежне слідство у справах топкорупції.

Попри несприятливі внутрішні умови, вже наприкінці 1990-х років Україна почала долучатися до міжнародних антикорупційних ініціатив, що передбачали адаптацію відповідних стандартів. Угода про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом (1998 р.) заклала основу для співпраці у сфері верховенства права та протидії корупції. Участь України в регіональних програмах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), зокрема в Антикорупційній мережі для країн Східної Європи та Центральної Азії (АСН), стала ще одним джерелом імпульсів для реформ.

Ці ініціативи передбачали підготовку аналітичних звітів, формування рекомендацій для державної політики та обмін кращими практиками. Водночас, національні органи влади сприймали міжнародне співробітництво переважно як інструмент зовнішньополітичного іміджу, а не як зобов'язання до внутрішніх змін. Результатом стала «паперова» інтеграція стандартів, без належної

імплементції на практиці. До 2014 року Україна залишалася країною з високим рівнем корупції, що послідовно підтверджувалося індексами Transparency International та іншими незалежними оцінками.

Після Революції Гідності у 2014 році в Україні сформувався потужний суспільний запит на оновлення антикорупційної системи. Політична турбулентність і економічна криза створили сприятливе вікно можливостей для започаткування реформ: саме у такі переломні моменти, коли довіра до старої системи падає, а суспільство готове до змін, боротьба з корупцією має найбільший шанс на успіх.

Попри це, структурні зміни у сфері антикорупції стикаються з труднощами, зокрема через інституційну інерцію та опір еліт. Проте антикорупційні організації отримали додаткову легітимність та підтримку, зокрема завдяки вимогам Європейського Союзу. Умови євроінтеграції надали можливість використовувати міжнародні зобов'язання як важіль для впровадження реформ, навіть у ситуації, коли частина суспільства ще не усвідомлює особистих втрат від корупції або залишається пасивною.

До початку повномасштабного вторгнення в Україні вже функціонували 5 антикорупційних органів: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціальна антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Вищий антикорупційний суд України (ВАКС), Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА).

НАБУ Засноване рішенням Президента 14 жовтня 2014 р. як спеціалізований правоохоронний орган із повноваженнями розслідувати корупційні злочини високого рівня. Цей орган є самостійним від Міністерства внутрішніх справ і Генпрокуратури, а його висновки передаються до Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) для підтримки обвинувачення в суді, що була створена 22 вересня 2015 р. як незалежний підрозділ Генеральної прокуратури, завданням якого є процесуальне супроводження кримінальних проваджень, відкритих НАБУ, і представництво

інтересів держави в суді з питань корупції.

НАЗК було утворене в 2016 р. з превентивною функцією – розробка та контроль виконання антикорупційної політики, моніторинг електронних декларацій посадовців та проведення конкурсів на керівні посади в антикорупційних органах.

Закон про створення Вищій антикорупційний суд (ВАКС) ухвалено 7 червня 2018 р., а суд розпочав роботу 5 вересня 2019 р. Він розглядає лише кримінальні справи про корупцію, де сума шкоди перевищує еквівалент \$31 000, та має юрисдикцію на всій території України.

Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА) засноване в 2016 р. і розпочало діяльність к кінця 2017 р. за відповідним спеціальним законом. АРМА відповідає за виявлення, розшук і управління активами, що підлягають арешту та конфіскації в кримінальних провадженнях з корупційними складовими, з метою збереження їхньої економічної вартості до завершення судових процесів.

Разом ці п'ять інституцій утворюють базову антикорупційну систему України, поєднуючи функції превенції (НАЗК), розслідування (НАБУ), обвинувачення (САП), судового розгляду (ВАКС) та управління активами (АРМА). А також допомагають розв'язати проблему, що виникає у ситуації делегування повноважень, – потенційна розбіжність інтересів між тим, хто делегує, і тим, хто виконує делеговані завдання. Агенти можуть володіти специфічною інформацією щодо виконання завдань, яку навмисно не розкривають суб'єктам, або керуватися власними інтересами, що суперечать цілям, визначеним суб'єктом. У наслідку це призводить до інформаційної асиметрії, коли агенти мають значно більше знань про процеси, ніж ті, хто формально контролює їхню діяльність. У такому контексті виникає конфлікт цілей: суб'єкт представляє суспільний інтерес, тоді як агент може надавати перевагу участі в корупційних схемах, якщо очікувані вигоди перевищують потенційні ризики [67].

Хоча після 2014 року в Україні було започатковано низку амбітних антикорупційних реформ, їх реалізація стикнулася з системним опором з боку політичних та економічних еліт. Упродовж 2016–2021 рр. процес імплементації ключових змін гальмувався через низку факторів: від бракованої політичної волі до хронічної інституційної неспроможності. Проблеми стосувались як законодавчої підтримки реформ, так і організаційної спроможності новостворених антикорупційних інституцій. Ці труднощі суттєво ускладнили досягнення практичних результатів та стали свідченням незавершеності процесу декорупціоналізації державного управління.

Як зазначає Р. Клітгаард, ефективна антикорупційна політика можлива лише за умов наявності суб'єкта, здатного впливати на стимули агентів через механізми контролю, обмеження дискреційних повноважень і забезпечення підзвітності [67]. У контексті українського парламенту цього періоду такий суб'єкт був відсутній. Замість консолідованої підтримки реформ спостерігався системний саботаж законодавчих ініціатив, спрямованих на посилення інституцій антикорупційної інфраструктури.

Відсутність реального політичного консенсусу навколо боротьби з корупцією яскраво проявилась у 2019 р., коли Верховна Рада ухвалила законопроект, який фактично пом'якшував відповідальність за недостовірне декларування. Попри критичну реакцію Європейського Союзу та громадянського суспільства, зокрема Transparency International Ukraine, парламент двічі провалював голосування за повернення жорсткіших санкцій. Лише наприкінці 2021 р. Президент ветоував відповідні зміни, демонструючи відсутність рішучості на рівні вищих органів влади щодо захисту базових антикорупційних механізмів [38].

Паралельно з політичним опором, антикорупційні органи стикались із хронічними проблемами ресурсного та кадрового характеру. Незважаючи на формальне закріплення фінансових гарантій для Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) і Спеціалізованої антикорупційної

прокуратури (САП), на практиці спостерігалися затримки з перерахуванням коштів та нерівномірне їх розподілення. Це призводило до збоїв у плануванні й реалізації розслідувань, а також накопичення нерозглянутих справ [24].

Окремою проблемою стала нестача професійного персоналу. За даними «Review of Anti-Corruption», у 2021 р. понад 30 % посад у НАЗК та НАБУ залишалися вакантними, а конкурси на заміщення ключових посад тривали шість місяців і більше. Це прямо впливало на спроможність органів здійснювати перевірку декларацій, а також розслідувати кримінальні провадження щодо топпосадовців. Фінансування зовнішніх донорських проєктів – зокрема від EUACI та USAID – було нестабільним, з нерегулярним графіком, що змушувало органи постійно коригувати стратегічні плани й переносити реалізацію заходів [25], [24].

Обмежена результативність реформ підтверджується також оцінками міжнародних партнерів. У другому звіті Групи держав проти корупції (GRECO) Україна виконала лише 5 із 31 рекомендації у повному обсязі, а ще 13 були реалізовані частково. Дві рекомендації залишилися без жодного прогресу [7]. Особливу увагу GRECO звернуло на відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності народних депутатів за порушення етичних стандартів та конфлікту інтересів. Такий стан речей створює сприятливі умови для уникнення відповідальності та консервує систему безкарності у найвищих ешелонах влади.

У цьому контексті питання незалежності судової влади набуває особливої ваги, адже саме вона має відігравати ключову роль у системі стримувань і противаг. Зміцнення формальних інституцій, зокрема судової системи, є необхідною умовою для захисту її від впливу політичних або олігархічних інтересів. Накопичена практика засвідчує, що окремі високопосадовці вдавалися до використання неформальних каналів впливу на судові рішення через посередництво так званих «смотрящих» осіб, які, маючи зв'язки у судовому корпусі, могли затримувати розгляд справ до завершення строків давності або

забезпечувати вигідні рішення для зацікавлених сторін. Особливо часто в аналітичних джерелах згадуються пов'язані з колишнім радником голови Адміністрації Президента Андрієм Портновим мережі впливу, які сприяли таким діям.

Однак навіть у разі формального функціонування інституцій, ефективність механізмів взаємного контролю між ними залишається обмеженою. Причиною цього є слабка мотивація до підзвітності у контексті високого рівня корумпованості. За відсутності достатньої кількості доброчесних внутрішніх акторів, що могли би забезпечувати належне функціонування інституцій, ініціатива у протидії зловживанням часто переходить до зовнішніх або недержавних суб'єктів. Як зазначає Тімоті Беслі, саме такі актори володіють найбільшою зацікавленістю в досягненні прозорості, що робить їх потенційно найстійкішими носіями доброчесної поведінки в антикорупційній системі [2].

Проте для забезпечення ефективної співпраці між державними та недержавними учасниками антикорупційного процесу необхідним є адекватний правовий захист їхньої участі. Незважаючи на прийняття Закону України «Про захист викривачів», у вітчизняному правовому полі зберігаються численні прогалини, на які послідовно вказують GRECO, OECD та UNODC. OECD у Fifth-Round Review наголошує на необхідності скоротити внутрішній строк розгляду сигналу до 3 місяців із правом паралельного звернення до суду, а також вводити негайні заходи забезпечення (тимчасове переведення чи дистанційну форму роботи) для запобігання репресіям. UNODC/UNCAC Review Mechanism додатково радить інтегрувати положення про захист викривачів у кримінальне та трудове законодавство та забезпечити державну юридичну і психологічну підтримку не тільки самим викривачам, а й членам їхніх сімей. В сукупності, ці невиконані рекомендації стосуються розширення персонального та суб'єктного охоплення закону (волонтери, активісти, фрилансери); посилення конфіденційності через криміналізацію виявлення особи викривача; скорочення строків та дозвіл одночасного звернення до НАЗК і суду; запровадження

негайних заходів забезпечення (тимчасове переведення, дистанційна робота); державно фінансовані програми підтримки – юридичної, психологічної, а також гарантії для родин викривачів. Імплементация цих норм наблизить українське законодавство до вимог Директиви 2019/1937 (EU), підвищить рівень захисту викривачів і сприятиме більш ефективній протидії корупції в умовах воєнного стану [24], [52].

Готовність урядових акторів повідомляти про виявлені зловживання значною мірою визначається рівнем гарантій захисту викривачів. Тому надійний механізм захисту створює умови, за яких особи можуть відкрито розкривати інформацію про порушення, незалежно від їхньої службової залежності або особистих зв'язків із керівництвом, мінімізуючи ризик репресій чи помсти. Оскільки працівники державного сектору зазнають суттєвих ризиків, зокрема дисциплінарних або репутаційних санкцій, у разі передачі засобам масової інформації відомостей про зловживання з боку державних інституцій. [2].

Водночас, ефективність інституційних механізмів захисту викривачів значною мірою залежить від ширшого політичного контексту, у якому вони функціонують. До повномасштабного вторгнення 2022 року Російська Федерація здійснювала системний вплив на політичну ситуацію в Україні, що, зокрема, проявлялося у сфері антикорупційної політики. Одним із ключових інструментів дестабілізації стало просування проросійських бізнес-еліт, які використовували власні ресурси для підризу довіри до незалежних антикорупційних органів. Кремль спрямовував надприбутки від експорту енергоносіїв на підтримку впливових українських олігархів, забезпечуючи їм доступ до фінансових ресурсів, інформаційних активів та політичного лобі. За даними Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS), такі олігархи не лише блокували інституційні реформи, але й активно формували паралельний медіапростір, що транлював меседжі, спрямовані на дискредитацію прозахідного вектору розвитку та делегітимізацію антикорупційної інфраструктури [5].

У цьому контексті особливу роль відігравала інформаційна дезінформація. Підконтрольні Кремлю медіа-ресурси, такі як телеканали 112 Ukraine, NewsOne і ZIK, використовували антикорупційну риторику як інструмент політичного підриву. Активно поширювалися наративи про нібито «повну корумпованість влади», «зовнішнє управління» та «втрату державного суверенітету» [ukraineworld]. Подібні меседжі формували атмосферу недовіри в суспільстві, особливо серед політично пасивного населення, яке не могло чітко відрізнити фактичні інституційні зрушення від цілеспрямованих кампаній з дискредитації. Відтак навіть у випадках реальних реформ суспільна довіра залишалася вразливою до маніпулятивного впливу, що ускладнювало політичну стабілізацію й консолідацію зусиль у сфері боротьби з корупцією.

Таким чином, до 2022 року вплив Росії на антикорупційне середовище в Україні здійснювався у двох ключових площинах: через підтримку проросійських еліт, які саботували інституційні зміни, та через інформаційні та кібероперації, що підривали довіру до антикорупційних органів і знижували стійкість держави перед гібридними викликами. Ці фактори системно ускладнювали реалізацію реформ і посилювали зовнішню вразливість України в боротьбі з корупцією.

Антикорупційна політика України в період до 2014 року була здебільшого декларативною, фрагментарною та неефективною через вплив неформальних інституцій, вибіркове правосуддя й брак політичної волі. Попри поступове долучення до міжнародних ініціатив, зобов'язання залишалися переважно номінальними. Після Революції Гідності було створено нову інституційну архітектуру протидії корупції, однак її реалізація зіткнулася з опором еліт, кадровими та ресурсними проблемами, а також незавершеністю судової реформи. Недостатня незалежність судів, слабка підзвітність і формальний характер змін обмежили ефективність новостворених органів. У цьому контексті саме взаємодія державних і недержавних акторів, разом з належним захистом викривачів, стає ключем до подолання системної корупції та утвердження

реальних реформ. Наявність зовнішнього тиску та формальної нормативної бази виявилися недостатніми у відсутності внутрішнього політичного запиту на реальні зміни. В умовах, коли неформальні правила залишаються домінантними, а антикорупційні органи функціонують із кадровими та ресурсними обмеженнями, реальний вплив нових інституцій залишається вкрай обмеженим. Це загрожує як зниженням довіри громадян до антикорупційної політики, так і відкатом у ключових сферах державного управління.



РОЗДІЛ 3: АНТИКОРУПЦІЙНА БОРОТЬБА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Зміна законодавчих основ і трансформація інститутів в умовах війни

Повномасштабне вторгнення створило умови, в яких боротьба з корупцією набула екзистенційного значення. У відповідь на нові загрози держава була змушена переглянути як законодавчі підвалини, так і архітектуру антикорупційних інститутів. Воєнний контекст сприяв як суспільному запиту на посилення прозорості, так і концентрації влади, що призвело до складного балансу між безпековими потребами та принципами відкритості. Поряд із підвищенням громадської нетерпимості до корупції та зростанням готовності викривати зловживання, війна зумовила ухвалення тимчасових норм надзвичайного характеру, трансформацію повноважень органів влади, а також зменшення функціональних можливостей низки ключових інституцій. У цьому розділі розглянемо, як саме повномасштабна війна вплинула на антикорупційне законодавство, інституційний ландшафт та можливості громадського контролю.

З початком повномасштабної війни в Україні спостерігається стійке зростання громадської нетерпимості до корупції. За даними НАЗК, частка населення, яке негативно ставиться до корупційних проявів, зросла з 49,4% у 2021 році до 57,9% у 2024 році; у бізнес-середовищі – з 55,3% до 58,8%. Водночас зросла готовність самотійно діяти: частка осіб, які потенційно готові виступати викривачами, зросла з 9,8% до 12,3% серед населення, а кількість тих, хто вже повідомляв про корупцію, зросла майже вдвічі – з 5,7% до 9,7% [55]. У бізнесі ці показники ще вищі. Така динаміка відображає не лише зміни в масовій свідомості, а й новий тип політичної культури, в якій корупція дедалі частіше сприймається як форма зради в умовах війни. Це призвело до зростання громадського тиску на органи влади та створило умови для певної адаптації антикорупційних інституцій – зокрема, у напрямі відкритості, реагування на

викриття й формування нових інструментів захисту викривачів [55].

Але якби не суспільна мобілізація, медійне висвітлення та вимоги партнерів, то антикорупційна система могла «зламатися» під тиском наявних і нових викликів, які додалися у зв'язку з широкомасштабною війною.

З моменту початку повномасштабного вторгнення у дію ввійшло надзвичайне законодавство, а сектор засекречених державних закупівель збільшився, що ускладнило антикорупційний моніторинг. Зокрема, закупівлі озброєння, техніки, боєприпасів та пов'язаних послуг, що мають гриф таємності, дозволено здійснювати без системи Prozorro, а інформація про них не підлягає оприлюдненню. Постанова КМУ № 1275 від 11 листопада 2022 року зупинила вимоги щодо звітності та прозорості оборонних закупівель, передбачені Порядком № 363. Лише 12 жовтня 2023 року Закон № 3384-IX частково відновив доступ до декларацій через відкритий реєстр НАЗК [48], [59], [56].

Передвоєнні практики корупції в оборонному секторі як тіньові домовленості з постачальниками, завищення цін, «відкати» посадовцям документально фіксувалися ще у 2014–2021 роках, до прикладу справи з «приватизацією» комплектуючих для «Укроборонпрому» та штучними затримками постачання боєприпасів. Масштаби лише збільшилися пропорційно до росту оборонного бюджету, коли у 2022–2023 рр. на закупівлі для ЗСУ було виділено майже вдвічі більше коштів, ті самі «схеми»: переплата, непрозорі додаткові угоди, залучення «своїх» підрядників – почали застосовуватися до більшого обсягу ресурсів. Пізніше журналісти-розслідувачі, використовуючи свої внутрішні джерела, почали виявляти корупційні схеми у військових закупівлях.

Та одночасно з цим почали з'являтися законопроекти, які намагалися ще більше обмежити доступ до інформації під час військового стану та навіть притягувати до відповідальності за розповсюдження інформації. У 2023 році до Верховної Ради було подано законопроект №10242, який передбачав кримінальну відповідальність (до 8 років ув'язнення) за несанкціоноване

розголошення інформації з держреєстрів під час воєнного стану. Документ не містив винятків для викривачів і журналістів, що створювало ризики зловживань і обмеження доступу до суспільно важливої інформації. Законопроект №11533 (zareєстрований 29 серпня 2024 року) пропонує обмежити публічний доступ до реєстрів нерухомості, юридичних осіб і земельного кадастру – начебто для захисту оборонних підприємств. Однак правозахисники застерігають: це може унеможливити громадський контроль над розпорядженням державною власністю та перешкодити розслідуванням. Небезпечним також є законопроект №7033-д, який обмежує доступ до судових рішень у справах, що стосуються нацбезпеки, мобілізації та держтаємниці – на період дії воєнного стану та рік після його завершення. Завдяки активній реакції громадськості вони досі не є прийнятими та відправленими на доопрацювання [62], [60], [61].

У багатьох регіонах України місцеву владу замінили військові адміністрації, які призначаються Президентом і підзвітні лише центральній виконавчій владі. Це позбавляє громади інструментів демократичного контролю, зокрема доступу до рішень, фінансових звітів та участі в ухваленні рішень. Воєнний стан дозволяє відмовляти у наданні публічної інформації з міркувань національної безпеки, і це часто використовується для приховування даних про витрати чи закупівлі. Антикорупційні органи формально мають повноваження щодо перевірок, але не можуть діяти без звернення посадовців або депутатів, яких у громадах може не бути. У результаті значна частина рішень, зокрема щодо закупівель, ухвалюється непублічно, без прозорості та належного нагляду, що створює серйозні корупційні ризики [46], [56].

Також існують інші легальні причини, які обмежують функціонування антикорупційних органів. Перерозподіл коштів на оборону й соціальні програми в 2022–2023 рр. прямо зменшив ресурси ключових антикорупційних органів, спричинивши замороження конкурсів, скорочення штатів і затримки виплат. Лише у 2025 р. бюджет НАЗК та НАБУ відновився до рівня, близького чи вищого за допандемійні показники, але за три роки «просідання» якості антикорупційних

розслідувань і превентивних заходів зазнала серйозного удару. У своєму «Висновку про діяльність НАЗК за 2022 рік» Громрада зазначила, що тимчасове недофінансування (–186 млн грн) призупинило низку важливих ініціатив, як до прикладу розбудова ВІ-модулів Прозорро, доопрацювання порталу викривачів, та ускладнило залучення фахівців на нові вакансії [55].

Попри посилення громадського запиту на справедливість і відкритість, антикорупційні органи зіткнулися з об'єктивними викликами, що обмежили їхню спроможність діяти ефективно. Як зазначив Державний департамент США, інституції на кшталт НАЗК, НАБУ та САП повідомляли про ускладнену здатність проводити розслідування та притягати до відповідальності через скорочення бюджетів, кадровий дефіцит і мобілізацію частини співробітників до Сил територіальної оборони. В окремих випадках персонал був евакуйований із зони бойових дій, що ще більше навантажило тих, хто залишився. OECD у своїх оцінках вказала на затримки у процедурах кваліфікаційної оцінки суддів і прокурорів, а також досудового розслідування, пов'язані з обмеженими технічними й людськими ресурсами у відповідних органах, включно з ВККС, НАБУ та НАЗК.

Водночас війна відкрила ще більше небезпек, зокрема кібернетичних. Протягом 2022–2024 років державні інституції України неодноразово зазнавали складних кібератак, спрямованих на виведення з ладу критично важливої інфраструктури. Зокрема, у 2023 році Міністерство юстиції повідомило про атаку, яка тимчасово паралізувала роботу національних реєстрів, включаючи Єдиний державний реєстр юридичних осіб. Такі інциденти створювали прямі ризики для антикорупційної системи: унеможливлювали доступ до баз даних, блокували перевірки й ускладнювали верифікацію зв'язків між посадовцями, підприємцями та державними ресурсами. Кібернестабільність значно підвищила уразливість правової інфраструктури, зменшуючи її здатність до реакції в реальному часі.

Крім технічних і кадрових ускладнень, війна вплинула і на функціонування

механізмів громадського контролю. Попри наявність електронних інструментів – таких як портал e-Data чи система державних закупівель ProZorro – публікація бюджетної інформації залишається фрагментарною. Доступ до консолідованої картини державних витрат обмежений, особливо в чутливих сферах, пов'язаних з обороною та гуманітарною допомогою. Водночас відкритість бюджету відіграє вирішальну роль у запобіганні зловживанням: вона забезпечує можливість незалежного нагляду за тим, як розподіляються і використовуються державні ресурси – передусім у період підвищеного ризику зловживань, що супроводжує військові дії.

Таким чином, ефективність антикорупційної політики в умовах війни визначається не лише рівнем внутрішнього запиту на справедливість, але й здатністю державних інституцій зберігати функціональність у ситуації багатовекторної кризи. Кадрові втрати, технічна нестача, обмежений доступ до інформаційних систем, дестабілізація кіберпростору та надзвичайний режим фінансування – все це суттєво звужує можливості для вчасного виявлення, розслідування та попередження корупції. Особливо ризикованими залишаються сфери з високим рівнем непрозорості, зокрема оборонні закупівлі, гуманітарна допомога та відновлення інфраструктури.

У цьому контексті ключового значення набуває комплексна стратегія підтримки антикорупційної системи. Відновлення й адаптація правових інструментів, таких як процесуальні строки, кваліфікаційні процедури для суддів і прокурорів, а також налагодження стабільного доступу до публічних та службових реєстрів, мають розглядатися як пріоритети державної політики. Крім того, посилення кібербезпеки і резервних каналів збереження критичних даних є передумовою збереження операційної спроможності ключових антикорупційних органів.

Особливу роль у забезпеченні сталості антикорупційної політики відіграє міжнародна підтримка – як у вигляді технічної допомоги (цифрова інфраструктура, захист даних, навчання кадрів), так і через політичний тиск,

зокрема в межах умов макрофінансової допомоги або інтеграційних процесів. Міжнародні партнери відіграють функцію зовнішнього якоря реформ, який особливо важливий у період, коли внутрішній контроль може бути ослабленим.

У перспективі лише синергія внутрішніх реформ, громадського контролю, незалежності інституцій та зовнішньої підтримки здатна забезпечити стійке функціонування антикорупційної системи. Умови війни не скасовують потребу в прозорості – навпаки, вони роблять її ще більш нагальною, адже від довіри до державних рішень і доброчесності управління залежить здатність держави мобілізувати ресурси, зберегти підтримку суспільства та партнерів і забезпечити справедливе відновлення країни після перемоги.

3.2 Проблеми антикорупційної боротьби в Україні в умовах воєнного стану

Антикорупційна боротьба в Україні залишається системною проблемою, що загострилася в умовах повномасштабної війни. Воєнний стан водночас створює нові виклики та відкриває унікальні вікна можливостей для руйнування усталеної корупційної моделі. З одного боку, багаторічна системна корупція знижує ймовірність швидкої трансформації державних інституцій. З іншого – чинники зовнішнього тиску та внутрішньої мобілізації створюють безпрецедентний стимул для змін.

По-перше, стратегічний курс на євроінтеграцію супроводжується жорсткими вимогами міжнародних партнерів щодо прозорості, підзвітності та верховенства права. По-друге, міжнародний моніторинг антикорупційних зусиль створює тиск на політичну еліту, змушуючи її демонструвати ефективність. І по-третє, на тлі повномасштабного вторгнення зросла суспільна нетерпимість до зловживань, а громадяни активізувалися у вимогах до доброчесного врядування.

На думку німецької дослідниці, Аліни Мунджу-Піппіді, ключовими умовами подолання корупції є формування справедливого й підзвітного уряду, а

також запровадження універсалізму – принципу рівного ставлення держави до всіх громадян [20]. Якщо в історії західних демократій цей процес тривав століттями, то для посттоталітарних країн, таких як Україна, він може бути суттєво скорочений за умов ефективного використання історичного моменту. Водночас залишається відкритим питання: чи вдасться інституціоналізувати появу принципового суб'єкта, здатного підтримувати курс на деолігархізацію, прозорість та підзвітність держави в довгостроковій перспективі?

Для ефективної боротьби з корупцією дослідниця Аліна Мунджу-Піппіді передбачає такі умови: справедливий та підзвітний уряд та затвердження універсалізму, як основоположного принципу, яким керуються люди та у відносинах між народом, та державою. Хоча західні держави витрачали століття на формування такої системи, для країн із поставторитарним минулим, таких як Україна, перехід до доброчесного врядування може бути значно коротшим, ніж це було в історії західних демократій [20]. Однак ключовим залишається питання – чи вдасться зафіксувати й інституціоналізувати появу принципового суб'єкта, спроможного системно підтримувати курс на деолігархізацію, прозорість і підзвітність?

У контексті повномасштабного вторгнення, попри всі катастрофічні наслідки, постала унікальна історична можливість для консолідації такого суб'єкта у вигляді суспільства, що мобілізувалося для захисту країни. Війна радикалізувала суспільне несприйняття корупції, особливо у сферах, дотичних до безпеки, оборони, гуманітарної допомоги та бюджетного розподілу. Водночас зросла готовність громадян, журналістів-розслідувачів, громадських організацій і навіть окремих державних інституцій чинити тиск на політичну еліту задля забезпечення доброчесності.

У війні, яка розгорнулася на повномасштабному рівні, антикорупційна боротьба опинилася перед унікальним викликом: з одного боку, корупція стала екзистенційною загрозою безпеці держави й життєздатності суспільства; з іншого – воєнні умови породили додаткові ризики для прозорості й підзвітності.

Незважаючи на те, що внутрішній суспільний запит на чистоту у державному секторі досяг рекордних відсотків (за даними НАЗК, частка населення, яка негативно ставиться до корупції, зросла з 49,4 % у 2021 р. до 57,9 % у 2024 р., а бізнес-респонденти в аналогічний період від 55,3 % до 58,8 % [55]), практична можливість відвернути корупційні ризики суттєво ускладнена низкою воєнних обставин.

По-перше, запроваджене надзвичайне законодавство й збільшений обсяг секретних державних закупівель створили «сліпі зони» для моніторингу. Закупівлі озброєння, техніки та боєприпасів, позначених грифом «таємно», дозволяють обходити Prozorro, а Постанова КМУ № 1275 від 11 листопада 2022 р. призупинила вимоги щодо прозорості оборонних закупівель (Порядок № 363), так що інформація про ці контракти стала недоступною ширшому колу контролюючих органів і громадськості. Повне відновлення доступу до частини декларацій відбулося лише 12 жовтня 2023 р. із ухваленням Закону № 3384-IX (часткове відкриття реєстру НАЗК) [48].

По-друге, реанімація довоєнних корупційних схем у військовому секторі відбулася вже у перші місяці війни. Якщо до 2021 р. тендерні маніпуляції в оборонній галузі проявлялися через завищені ціни й «відкати» на укомплектування «Укроборонпрому», то у 2022–2023 рр. той самий набір схем, але масштабніший, застосовувався до вдвічі збільшеного бюджету ЗСУ. Журналісти-розслідувачі фіксували непрозорі додаткові угоди та «псевдопідряди», що призвело до корупційних скандалів у найвразливіших ланках логістики оборонних замовлень.

По-третє, поступово зростає законодавчий тиск на інформаційну прозорість. У 2023 р. до Верховної Ради подано кілька законопроектів із метою з обмеження публічного доступу до реєстрів та санкцій за «розголошення державної таємниці» навіть для викривачів і журналістів. Зокрема, проект № 10242 (кримінальна відповідальність до 8 років ув'язнення за несанкціоноване розкриття інформації з держреєстрів під час воєнного стану) не враховує

винятків для викривачів, що підвищує ризики зловживань і обмежень суспільного контролю [60]. Аналогічно, законопроект № 11533 від 29 серпня 2024 р. пропонує обмежити доступ до реєстрів нерухомості, юридичних осіб і земельного кадастру «заради безпеки оборонних підприємств» – що, за застереженнями правозахисників, може паралізувати громадський моніторинг [61]. Законопроект № 7033-д (обмеження доступу до судових рішень у справах національної безпеки, мобілізації й держтаємниці на період дії й рік після завершення воєнного стану) також досі очікує доопрацювання через спротив громадськості та медіа [62].

По-четверте, на місцевому рівні роль громадського контролю радикально зменшилася. Багато регіональних рад замінено військово-цивільними адміністраціями (ВЦА), призначеними Президентом і підзвітними виключно центру. Це позбавило громади інструментів демократичного нагляду (доступу до рішень, бюджетних звітів, участі в ухваленні рішень). Воєнний стан автоматично дозволяє відмовити у наданні публічної інформації з «міркувань національної безпеки» [46]. Внаслідок цього значний обсяг рішень – зокрема щодо закупівель у регіонах – ухвалюється непублічно, без прозорості й належного аудиту, що створює платформу для нових корупційних ризиків [56].

По-п'яте, кадровий дефіцит і скорочення ресурсів антикорупційних інституцій стали одним із найгостріших викликів. Перерозподіл коштів на оборонний і соціальний блок у 2022–2023 рр. прямо зменшив фінансування НАЗК, НАБУ та інших антикорупційних структур, змусивши зупинити конкурси, скоротити штати й затримати виплати. Хоча в 2025 р. бюджет НАЗК і НАБУ відновився до допандемійного рівня, три роки «просідання» серйозно підірвали якість розслідувань і превентивних заходів. Наприклад, у «Висновку про діяльність НАЗК за 2022 р.» Громрада зазначила нестачу 186 млн грн, що зупинило низку проєктів: доопрацювання ВІ-модулів Prozorro, розвиток порталу викривачів і залучення фахівців на нові вакансії [55].

У доповіді Державного департаменту США прямо констатовано

ускладнену спроможність розслідувати та притягувати до відповідальності через бюджетні скорочення та зменшення особового складу: частина співробітників НАЗК, НАБУ і САПО була мобілізована до ТрО або евакуйована з «гарячих» областей, що додатково зменшило кадри й перевантажило тих, хто залишився [Держдепартамент США]. OECD у своєму звіті відзначала, що низка процедур, зокрема кваліфікаційна оцінка суддів і прокурорів, строки досудового розслідування затримуються через обмежені кадрові й технічні можливості НАЗК, ВККС, НПЦ і НАБУ [24].

По-шосте, уразливість державних сервісів із точки зору кібербезпеки створює нові зовнішньоінформаційні загрози. Незадовго після початку повномасштабного вторгнення Міністерство юстиції України зазнало масштабної кібератаки, яка призвела до тимчасового призупинення роботи національних реєстрів, зокрема ЄДР юридичних осіб. Ці інциденти ставлять під питання доступ до важливої інформації для НАЗК, НАБУ, БЕБ та інших органів, ускладнюючи оперативне виявлення корупційних зв'язків і розслідувань.

По-сьоме, відсутність чітко визначених механізмів горизонтальної підзвітності між силовими відомствами, аудиторськими службами та громадськими ініціативами посилює проблеми опору і зводить нанівець спроби виявляти «таємні» тендери. Так, пропозиція створити постійну міжвідомчу комісію (НАЗК, Держаудитслужба, Апарат ВР, Уповноважений з прав людини та громадські експерти) поки що лишається декларативною. Отримання спецдоступу до чутливих закупівельних даних досі ускладнене, а ротаційний принцип головування та парламентський мандат цієї комісії не закріплені законодавчо.

По-восьме, проблему з незалежністю судової гілки поглиблює війна: одночасно йде боротьба за кадрові чистки, іде дискусія щодо імперативного мандата суддів і фінансової автономії. Хоча ліквідовано кількох «смотрящих» (зокрема й теоретичного «автора» системи, пов'язаного з А. Портновим), остаточно побороти неформальні впливи можна лише через системні зміни, що

закріплюють участь незалежних експертів і міжнародних спостерігачів у доборі до ВРП, ВККС і ВАКС. Досі відсутні норми, які б забороняли брати участь у конкурсах особам із політичними чи бізнесовими зв'язками з високопосадовцями [38]. Так само лишається відкритим питання запровадження імперативного мандата суддів (гарантії незвільнення з політичних мотивів) в Конституції та законодавстві.

Таким чином, у воєнному стані антикорупційний простір в Україні виявив низку системних прогалин:

1. Закритість державних витрат і закупівель, особливо в оборонній сфері, де «таємні» тендери фактично виключені з Prozorro і громадського аудиту.
2. Кадрова криза й брак ресурсів у НАЗК, НАБУ, САПО та інших антикорупційних органах через мобілізацію та перерозподіл фінансування на воєнні й соціальні потреби.
3. Обмеження цивільного контролю: заміна місцевих рад на ВЦА, «воєнне» законодавство, яке обмежує доступ до інформації, та законотворчі ініціативи, що розширюють сфери «таємності».
4. Зовнішні кіберзагрози до державних реєстрів, що паралізують операційну спроможність антикорупційних органів.
5. Недостатня взаємодія між інституціями (НАЗК, Держаудитслужба, НБУ, Уповноважений з прав людини, громадські організації) у питанні моніторингу воєнних витрат.
6. Уразливість судової гілки: попри деякі кадрові чистки, лишається низка законодавчих прогалин щодо добору та незалежності суддів, відсутні гарантії проти політичного тиску.

Відтак перемога над корупцією під час війни вимагатиме не лише мобілізації суспільного запиту, а й негайної адаптації законодавства, зміцнення інституцій та створення нових механізмів прозорості й підзвітності навіть у «зонах підвищеної секретності». Щоб скористатися історичним моментом, спричиненим повномасштабним вторгненням і євроінтеграційним тиском,

необхідно перетворити актуальну суспільну мобілізацію на довгострокову інституційну спроможність. Передусім ідеться про закріплення нової антикорупційної політичної коаліції, яка формалізує вимоги до доброчесного врядування і стане структурним елементом у процесі деолігархізації. Для цього рекомендовано:

1. Інституційно підтримати громадянську мобілізацію – створивши локальні антикорупційні хаби на базі ГО або ВЦА, які надаватимуть методичну, юридичну та інформаційну підтримку громадянам у викритті корупційних практик. Це дозволить підкріпити суспільне несприйняття корупції практичними механізмами дії.

2. Побудувати стратегічний союз між реформістськими елітами, громадським сектором і міжнародними партнерами, оформивши відкриті меморандуми про зобов'язання на прозорість, зокрема у сферах гуманітарних витрат і допомоги ветеранам. Публічна звітність і залучення міжнародних спостерігачів стане важливим інструментом легітимації нової політичної відповідальності.

3. Інтегрувати принципи доброчесності у політичні програми, навіть до формалізації їх у законодавстві. Суспільство має підтримати партії, які візьмуть на себе зобов'язання дотримуватись базових стандартів відкритості та публічно перевірятимуть своїх представників. Конкуренція за довіру виборця стане важелем впливу на політичний ландшафт.

4. Забезпечити системний доступ до бюджетної інформації, запровадивши єдину інтегровану аналітичну платформу з прозорими даними про витрати, особливо в оборонній та гуманітарній сферах. Така цифрова інфраструктура дозволить здійснювати ефективний громадський і міжнародний нагляд.

5. Реформувати правила оборонних закупівель, вимагаючи регулярних аудиторських звітів незалежними структурами, які публікуються у відкритому доступі. Варто також розширити парламентський контроль та

впровадити міжвідомчі комісії з ротаційним головуванням і представництвом громадських експертів.

6. Посилити захист і політичну вагу принципового суб'єкта, тобто суспільства, через освітні програми з правової грамотності, цифрової участі, а також механізми участі у спільному фінансуванні місцевих проєктів. Це дозволить зменшити залежність від державних ресурсів і протистояти передвиборчому підкупу.

7. Гарантувати незалежність судової гілки, забезпечивши завершення оновлення кадрового складу судів і наділення міжнародних спостерігачів реальним правом голосу в процесах призначення суддів. Лише через створення справді незалежної системи правосуддя можна подолати неформальні впливи та відновити довіру до державних інституцій.

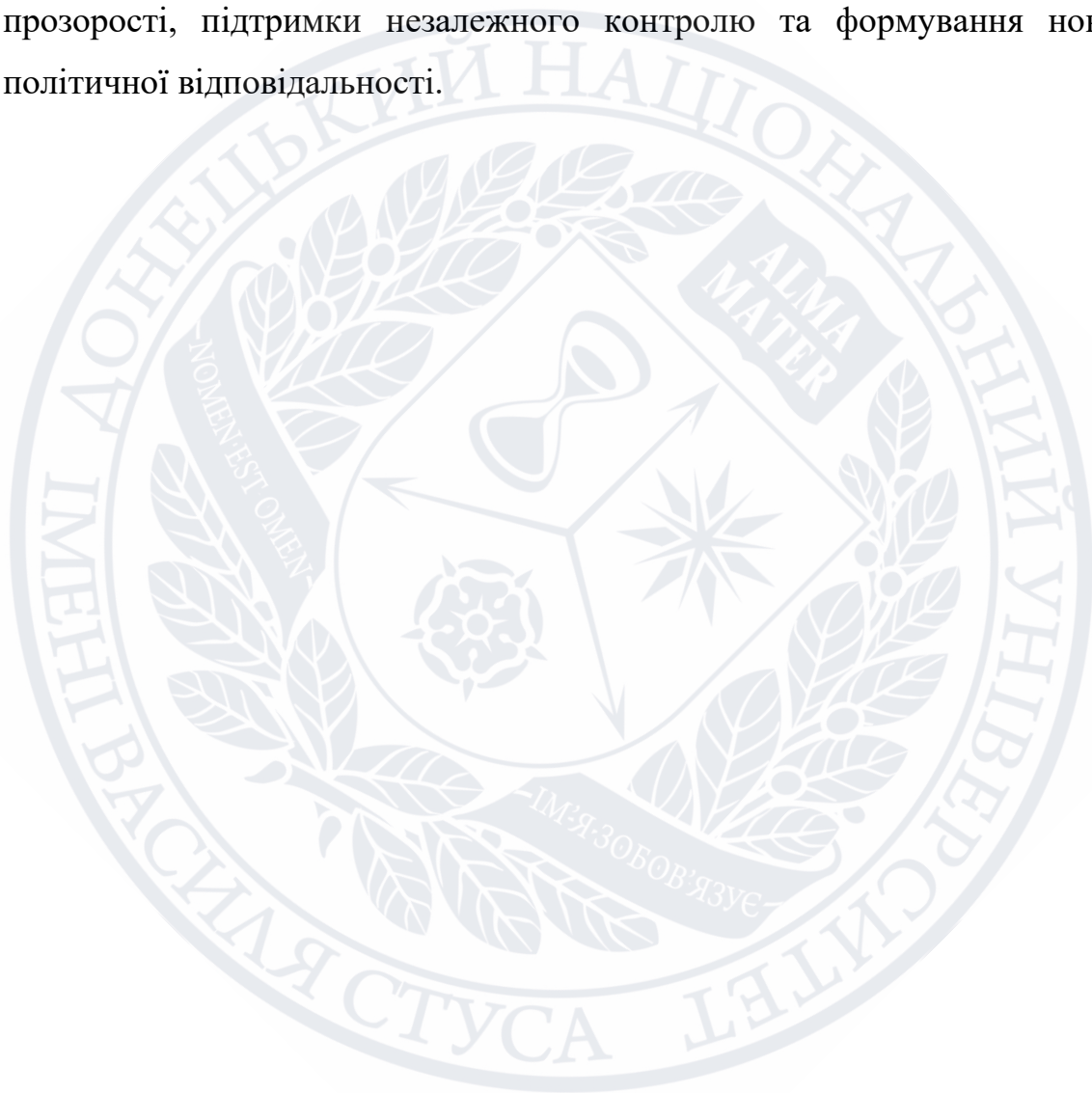
Антикорупційна боротьба в умовах повномасштабної війни в Україні виявила глибокі системні проблеми, які загострилися під впливом нових викликів, зумовлених воєнним станом. З одного боку, корупція залишається серйозною загрозою національній безпеці, підриваючи довіру до державних інституцій та ускладнюючи ефективне управління ресурсами. З іншого – суспільна мобілізація, зовнішній тиск з боку міжнародних партнерів та зростання нетерпимості до зловживань формують безпрецедентні передумови для глибоких змін.

Воєнний час водночас створив нові «сліпі зони» для корупції – через надзвичайне законодавство, зростання закритих оборонних закупівель, скорочення прозорості та ослаблення громадського контролю. Разом з тим, антикорупційні інституції постали перед кадровою й ресурсною кризою, що посилила їхню вразливість і зменшила спроможність до системного реагування.

Однак, саме нинішня ситуація відкриває можливість інституційного закріплення нової антикорупційної коаліції, що спирається на суспільну активність, підтримку міжнародних партнерів та прагнення до євроінтеграції. Створення прозорої системи воєнних витрат, посилення горизонтальної

підзвітності між структурами, реформа судової гілки та формалізація доброчесності як базової політичної цінності є критично важливими кроками до подолання корупції не лише як кримінального, а й системного явища.

Таким чином, ефективна антикорупційна політика у воєнний час можлива лише за умови паралельного зміцнення інституцій, законодавчого забезпечення прозорості, підтримки незалежного контролю та формування нової етики політичної відповідальності.



ВИСНОВКИ

За підсумками проведеної роботи можна констатувати, що системна корупція в Україні є результатом складної взаємодії ендогенних і екзогенних чинників, які у воєнний період не просто трансформуються, а значно поглиблюють свою негативну дію. Довоєнні дослідження свідчили про зрілу стадію системної корупції в країні, де кланові мережі, корумповані політичні та економічні інтереси й слабкі інституції створювали сприятливе середовище для неформальних схем. Усе це формувало так звану «декорумповану» публічну сферу, де формальна інфраструктура не відповідала реальному розподілу впливу.

1. **Теоретичні підходи до корупції.** Дослідження підтвердило, що корупція – надзвичайно динамічне і контекстуально залежне явище. Юридичні дефініції підкреслюють зловживання владою, тоді як з економічної і соціологічної точки зору корупція розглядається як наслідок взаємодії формальних та неформальних інститутів. Існує базова класифікація: несистемні форми корупції (епізодичні, секторальні) та системні (централізовані чи децентралізовані). В українських реаліях превалює децентралізована (клієнтелістська) система: неформальні мережі й кланові зв'язки виявилися стійкими, незважаючи на формальні реформи. Отже, для розуміння і протидії корупції в умовах воєнного стану необхідно розглядати її багатовимірно: з урахуванням різних теоретичних підходів і балансу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників.

2. **Ендогенні та екзогенні чинники (до війни).** Визначено, що ендогенні чинники корупційних ризиків в Україні пов'язані з внутрішніми особливостями системи: недостатній розвиток антикорупційної інфраструктури (новостворені органи мають обмежені ресурси й політичну підтримку); панування кланово-олігархічних мереж і відсутність дієвої політичної конкуренції; стійкі соціокультурні норми толерантності до «побутової» корупції.

Екзогенні чинники – це зовнішні умови: політичний тиск і умовність фінансування з боку ЄС, МВФ, донорів, що часто призводять до поверхових, декларативних реформ; геополітичні виклики, зокрема агресія РФ і гібридна війна, які через інформаційні атаки й підтримку корупційних мереж підривають прозорість в Україні. Як показано, ендогенні та екзогенні чинники утворюють взаємопов'язану систему ризиків, у межах якої внутрішні вади посилюються зовнішніми впливами.

3. Чинники корупційних ризиків під час воєнного стану. У воєнний період перелічені чинники змінюють свій характер і діють у нових умовах. Так, введення грифу «таємно» у стратегічних сферах (особливо оборонних закупівель) створює додаткові можливості для корупційних зловживань. Агресія РФ стає безпосереднім екзогенним ризиком: гібридна війна і інформаційні атаки використовують корупцію як інструмент дестабілізації. Водночас війна впливає на внутрішні (ендогенні) чинники: наприклад, непередбачувані графіки фінансування та затримки траншів міжнародної допомоги змушують НАБУ, НАЗК та інші органи відкладати розслідування. У цілому воєнний стан посилює взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів, змінюючи природу ризиків – зростають «сліпі зони» корупції (через закриті закупівлі і законодавчі обмеження), а наявні внутрішні проблеми поглиблюються за рахунок обмеження прозорості та контролю.

4. Вплив чинників на результати антикорупційної політики під час війни. Виявлено, що під дією обговорених факторів ефективність антикорупційної політики суттєво знижується. За Індексом сприйняття корупції [39] у 2024 р. Україна посіла лише 105 місце зі 180, що свідчить про повільний прогрес незважаючи на реформи. Моніторингові місії фіксують низький рівень виконання антикорупційних рішень, надмірний політичний вплив і слабку незалежність органів. Закритість оборонних закупівель і зменшення підзвітності призвели до зниження прозорості діяльності влади. Ендогенні бар'єри (слабкість інститутів, клієнтелізм) і екзогенні шоки (війна, жорсткі умови донорів) роблять

антикорупційну політику здебільшого декларативною: цифрові ініціативи та нові законодавчі норми посилюють інструменти контролю, але конкретних результатів (значного зменшення корупції) поки не спостерігається.

5. Вплив чинників на діяльність антикорупційних органів у кризовий період. У фазі війни антикорупційні установи потерпають від посилення викликів: різко зросло навантаження на НАБУ, НАЗК, ВАКС, а їхні ресурси і кадри не встигають за потребою. Зокрема, у 2023 р. кількість суддів ВАКС скоротилася до 26, тоді як навантаження на суд зросло. Обмежений доступ до інформації (гриф «таємно») та нові законодавчі перепони значно ускладнюють моніторинг (розслідування блокуються «відкатом» реформ). Крім того, як було зазначено, перебої з фінансуванням донорської допомоги призводять до вимушеного перенесення розслідувань та корекції пріоритетів. Внаслідок цього у воєнний час антикорупційні інституції переживають кадрово-ресурсну кризу і не можуть системно реагувати на зростаючі ризики.

6. Ключові умови і рекомендації для мінімізації корупції. Дослідження визначило, що боротьба з корупцією у воєнний час потребує одночасного виконання кількох умов: посилення прозорості бюджетних витрат (особливо в оборонній сфері) та доступу громадськості до даних; формування незалежних систем контролю (незалежний суд, аудити, парламентські й громадські комісії); активної ролі суспільства і ЗМІ (підвищення правової та цифрової грамотності громадян, захист викривачів); підтримки міжнародних партнерів і євроінтеграційних зобов'язань. Практичні рекомендації включають: створити єдину інтегровану цифрову платформу відкритих даних про державні видатки (особливо військові); реформувати оборонні закупівлі з обов'язковим незалежним аудитом та публічними звітами; запровадити міжвідомчі антикорупційні комісії за участю громадських експертів; забезпечити завершення судової реформи (прозоре оновлення кадрів із участю міжнародних спостерігачів); формалізувати етику доброчесності в політиці і стимулювати суспільний запит на відкритість (наприклад, підтримка виборцями партій із

прозорими програмами).

Загалом, результати дослідження підтверджують висунуту гіпотезу: у воєнних умовах ефективність антикорупційної політики України справді прямо залежить від дії ендегенних і екзогенних чинників, які змінюють природу корупційних ризиків та ускладнюють роботу інституцій. Ефективність антикорупційних заходів у воєнний час можлива лише за умов паралельного зміцнення інституцій, забезпечення законодавчої прозорості та підтримки незалежного контролю, що підтверджує початкову гіпотезу.



СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Alam M. S. Anatomy of Corruption: An Approach to the Political Economy of Underdevelopment. American Journal of Economics and Sociology. 1989. Vol. 48, № 4.
2. Bauhr M., Grimes M. Transparency to Curb Corruption? Concepts, Measures and Empirical Merit // Crime, Law and Social Change. 2017. Vol. 68. С. 431–458.
3. Blundo G., de Sardan J.-P. Everyday Corruption and the State: Citizens and Public Officials in Africa URL: https://www.researchgate.net/publication/291161810_Everyday_Corruption_and_the_State_Citizens_and_Public_Officials_in_Africa (дата звернення: 03.06.2025).
4. Blundo G., de Sardan O. P. Everyday Corruption and the State: Citizens and Public Officials in Africa. London: Zed Books, 2006. 288 p.
5. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Corruption and Private Sector Investment in Ukraine's Reconstruction. Washington, DC: CSIS, 2023 [n.d.]. URL: <https://www.csis.org/analysis/corruption-and-private-sector-investment-ukraines-reconstruction> (дата звернення 03.06.2025).
6. Chr. Michelsen Institute (CMI). Corruption Definitions and Their Implications for Targeting Natural Resource Corruption. Bergen: CMI, 2014 [n.d.]. URL: <https://www.cmi.no/publications/file/7849-corruption-definitions-and-their-implications-for-targeting-natural-resource-corruption.pdf> (дата звернення 03.06.2025).
7. Council of Europe. Fourth Evaluation Round: Corruption Prevention in Respect of Members of Parliament, Judges and Prosecutors. Strasbourg: Council of Europe, 2024 [n.d.]. URL: <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680aaa790> (дата звернення 03.06.2025).
8. European Parliament. Multilateral Financial Assistance to Ukraine – January

2024. Brussels: European Parliament, 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/733763/IPOL_IDA%282023%29733763_EN.pdf (дата зверення 03.06.2025).
9. Freedom House. Nations in Transit 2021: Ukraine. Washington, DC: Freedom House, 2021 [n.d.]. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2021> (дата зверення 03.06.2025).
 10. GRECO (Група держав проти корупції Ради Європи). Ukraine Makes Further Progress in Preventing Corruption among Parliamentarians, Judges and Prosecutors, but More Efforts Needed. Strasbourg: Council of Europe, 2024 [n.d.]. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/greco-ukraine-demonstrates-further-progress-in-preventing-corruption-among-parliamentarians-judges-and-prosecutors-but-more-efforts-needed> (дата зверення 03.06.2025).
 11. Hale H. E. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. New York: Cambridge University Press, 2015.
 12. Hall P. A. Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France. New York: Oxford University Press, 1986.
 13. Huss O. How Corruption and Anti Corruption Policies Sustain Hybrid Regimes: Strategies of Political Domination under Ukraine's Presidents in 1994–2014. Stuttgart: Ibidem (distrib. by Columbia University Press), 2020.
 14. Kobliuk O. Hacked Pluralism: How Ukrainian TV Channels Were Used to Spread Russian Propaganda Messages. Kyiv: UkraineWorld, 2024 [n.d.]. URL: <https://ukraineworld.org/en/articles/ukraine-explained/ukrainian-tv-channels-were-used-spread-propaganda-messages> (дата зверення 03.06.2025).
 15. Koechlin L. Corruption as an Empty Signifier: Politics and Political Order in Africa. Africa-Europe Group for Interdisciplinary Studies. T. 10. Leiden; Boston: Brill, 2013. 250 p.
 16. Kozak A. War hit Kyiv hospital is scrutinised over reconstruction effort // Reuters. 16.08.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/war-hit-kyiv-hospital-is-scrutinised-over-reconstruction-effort-2024-08-16/> (дата

зверення 03.06.2025).

- 17.Kuzio T. Impediments to the Emergence of Political Parties in Ukraine: Political Parties in Ukraine // Politics. 2014. Vol. 34, № 4. С. 309–323.
- 18.Lough D., Dubrovskiy B. Anti corruption Reforms in Ukraine. London: Chatham House, 2018. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2018-11-19-ukraine-anti-corruption-reforms-lough-dubrovskiy.pdf> (дата зверення 03.06.2025).
- 19.March J. G., Olsen J. P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life // American Political Science Review. 1984. Vol. 78, № 4.
- 20.Mungiu Pippidi A. Corruption: Diagnosis and Treatment // Journal of Democracy. 2006. Vol. 17, № 3. С. 86–99.
- 21.NORAD. Ukraine: Corruption Risks and Mitigation Strategies. Oslo: NORAD, 2024. URL: https://www.norad.no/contentassets/36d0f4679c484a52be5be5a4c3cac724/3.2_024_literature-review-ukraine-corruption-risks-and-mitigation-strategies.pdf (дата звернення 03.06.2025).
- 22.Nye J. S. Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis // American Political Science Review. 1967. Vol. 61, № 2. С. 417–427.
- 23.OECD. Integrity and Anti Corruption Review of Ukraine. Paris: OECD, 2023 [n.d.]. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_7dbe965b-en.html (дата звернення 03.06.2025).
- 24.Organisation for Economic Co operation and Development (OECD). Fighting Corruption in Eastern Europe and Central Asia. Paris: OECD, 2022. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/05/anti-corruption-reforms-in-ukraine_858c915e/b1901b8c-en.pdf (дата звернення 03.06.2025).
- 25.Organisation for Economic Co operation and Development (OECD). Review of Anti Corruption Reforms in Ukraine Under the Fifth Round of Monitoring the

- Istanbul Anti Corruption Action Plan. Paris: OECD, 2024. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/03/review-of-anti-corruption-reforms-in-ukraine-under-the-fifth-round-of-monitoring_b824ee81/9e03ebb6-en.pdf (дата звернення 03.06.2025).
26. Persson A., Rothstein B., Teorell J. Why Anticorruption Reforms Fail: Systemic Corruption as a Collective Action Problem // *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*. 2013. Vol. 26, № 3. С. 449–471.
27. Publications Office of the European Union. Special Reports: Ukraine 23 2021. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2021. URL: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/ukraine-23-2021/en/> (дата звернення 03.06.2025).
28. Refugees International. Annual Ukraine Localization Survey 2024. Washington, DC: Refugees International, 2024. URL: <https://www.refugeesinternational.org/reports-briefs/annual-ukraine-localization-survey-2024/> (дата звернення 03.06.2025).
29. Regulation (EU) 2024/2773 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2024 laying down new anti money laundering measures. Luxembourg: Official Journal of the European Union, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32024R2773> (дата звернення 03.06.2025).
30. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. С. 113–126.
31. Shleifer A., Vishny R. W. Corruption // *Quarterly Journal of Economics*. URL: <https://scholar.harvard.edu/files/shleifer/files/corruption.pdf> (дата звернення: 03.06.2025).
32. Smilov D. M. Political Finance and Corruption in Eastern Europe: The Transition Period // In: Smilov D. M., Toplak J. (eds.). *Political Finance and Corruption in Eastern Europe: The Transition Period*. Aldershot; Burlington,

- VT: Ashgate, 2007. C. 1–32.
33. Stasavage D. Causes and Consequences of Corruption: Mozambique in Transition // In: Doig A., Theobald R. (eds.). Corruption and Democratisation. Portland, OR: Frank Cass, 2000.
34. Stefes C. H. Governance, the State, and Systemic Corruption: Armenia and Georgia in Comparison // Caucasian Review of International Affairs. 2008. Vol. 2, № 2. C. 73–83.
35. Stefes C. H. Understanding Post-Soviet Transitions: Corruption, Collusion and Clientelism. New York: Palgrave Macmillan, 2006. Chapter 1.
36. Svensson J. Eight Questions about Corruption // Journal of Economic Perspectives. 2005. Vol. 19, № 3. C. 19–42.
37. Torsello D. Corruption and Value: Anthropological Perspectives. London: Zed Books, 2013. 176 p.
38. Transparency International Ukraine. European Commission's Conclusions on Effectiveness of Anti Corruption in Ukraine. Kyiv : TI Ukraine, 2024 [n.d.]. URL : <https://ti-ukraine.org/en/news/european-commission-s-conclusions-on-effectiveness-of-anti-corruption-in-ukraine/> (дата зверення 03.06.2025).
39. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції 2024. Київ : TI Ukraine, 2024 [n.d.]. URL : <https://ti-ukraine.org/research/index-spryynyattya-koruptsiyi-2024/> (дата зверення 03.06.2025).
40. Transparency International. What Is Corruption ? URL : <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption> (дата зверення 03.06.2025).
41. U.S. Department of State. Country Reports on Human Rights Practices : Ukraine 2022. Washington, DC : U.S. Department of State, 2023. URL : <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/> (дата зверення 03.06.2025).
42. United Nations Development Programme (UNDP). Mapping Support for Anti Corruption Reforms in Ukraine with a Focus on the Justice Sector. New York :

- UNDP, 2024. URL : https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-11/mapping_support_for_anti-corruption_reforms_in_ukraine_with_a_focus_on-the-justice-sector.pdf (дата зверення 03.06.2025).
43. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). United Nations Convention Against Corruption. Vienna : UNODC, 2003 [n.d.]. URL : https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf?utm (дата звернення 03.06.2025).
44. USAID. Direct Budget Support : Ukraine Security Supplemental Appropriations Act, 2024 – Mandated Assessment. Washington, DC : USAID, 2024. URL : <https://oig.usaid.gov/node/7086> (дата зверення 03.06.2025).
45. Wade R. The system of Administrative and Political Corruption : Canal Irrigation in South India. Journal of Development Studies. 1982. Vol. 18 (April).
46. Закон України «Про військово цивільні адміністрації» № 141 VIII від 03.11.2014 р. Київ : Верховна Рада України, 2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/141-19#Text> (дата зверення 03.06.2025).
47. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про оборонні закупівлі” щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях ... із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні». Київ : Верховна Рада України, 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2958-20?#Text> (дата зверення 03.06.2025).
48. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
49. НАБУ. НАБУ посилює співпрацю з ФБР : підписано Меморандум. Київ : НАБУ, 2024. URL : <https://nabu.gov.ua/news/nabu-posiliu-sp-vpratciu-z-fbr-p-dpisano-memorandum/> (дата зверення 03.06.2025).
50. НАЗК. Бюджет НАЗК. Київ : НАЗК, 2024. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/open-budget/?tab=64148> (дата зверення 03.06.2025).

- 51.НАЗК. Декларування : для кого відтерміновано обов'язок подачі декларацій ? Київ : НАЗК, 2023 [n.d.]. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/deklaruvannya-dlya-kogo-vidterminovano-obov-yazok-podachi-deklaratsij/> (дата зверення 03.06.2025).
- 52.НАЗК. Законодавство для викривачів. Київ : НАЗК, 2023 [n.d.]. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/zakonodavstvo/> (дата зверення 03.06.2025).
- 53.НАЗК. Звіт НАЗК 2022. Київ : НАЗК, 2023 [n.d.]. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/zvit-2022/> (дата зверення 03.06.2025).
- 54.НАЗК. НАЗК виявило ознаки кримінального правопорушення в фінансуванні ОПЗЖ і просить розпочати досудове розслідування за цим фактом . URL : <https://nazk.gov.ua/uk/nazk-vyyavylo-oznaky-kryminalnogo-pravoporushennya-v-finansuvanni-opzzh/> (дата зверення 03.06.2025).
- 55.НАЗК. Результати роботи НАЗК за 2024 рік : розвиток інституту викривання. Київ : НАЗК, 2024. URL : <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/07/17/0717bf197d9dbfd35baa6d2e939ca43a2e47460785552328ee7bd5e2fdebb05e11548549.pdf> (дата зверення 03.06.2025).
- 56.Національне агентство державних служб (НАДС). Актуальні запитання щодо розгляду запитів на публічну інформацію в умовах воєнного стану. Київ : НАДС, 2022. URL : <https://nads.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/piat-aktualnykh-zapytan-shchodo-rozghliadu-zapytiv-na-publichnu-informatsiiu-v-umovakh-voiennoho-stanu> (дата зверення 03.06.2025).
- 57.Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Корупція в Україні 2021 : розуміння, сприйняття, поширеність : звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ : НАЗК, 2022. URL : https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/238/%D0%92%D0%A5_NACP_report.pdf (дата зверення 03.06.2025).
- 58.ОПОРА. Як депутати фракції змінюють, або Головне не забудь, у якій ти

- партії зараз // ОПОРА. URL : <https://www.oporaua.org/parliament/iak-deputati-fraktsiyi-zminiuiut-abo-golovne-ne-zabud-u-iakii-ti-partiyi-zaraz-23908> (дата зверення 03.06.2025).
- 59.Постанова Кабінету Міністрів України № 1275 від 11 листопада 2022 р. Київ : Уряд України, 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text> (дата зверення 03.06.2025).
- 60.Проект Закону України № 10242 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за несанкціоноване втручання, збут або розповсюдження інформації, що оброблюється в публічних електронних реєстрах, та посилення кримінальної відповідальності... під час дії воєнного стану». Київ : Верховна Рада України, n.d. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43139> (дата зверення 03.06.2025).
- 61.Проект Закону України № 11533 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей надання відомостей публічних електронних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, та деяких інших...». Київ : Верховна Рада України, n.d. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44802> (дата зверення 03.06.2025).
- 62.Проект Закону України № 7033 д «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень». Київ : Верховна Рада України, n.d. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41159> (дата зверення 03.06.2025).
- 63.Стефанішина О. Стефанішина повідомила про масштабну кібератаку на держреєстри Мін'юсту, їхню роботу зупинено // Радіо Свобода. 2023. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stefanishyna-khakerska-ataka-reyestry/33246251.html> (дата зверення 03.06.2025).
- 64.Чесно. Вибори на носі : скільки можна заробити в партіях ? URL : <https://www.chesno.org/post/4039/> (дата зверення 03.06.2025).

- 65.Чесно. Виборча реформа : що треба змінити ? URL : <https://www.chesno.org/post/548/> (дата зверення 03.06.2025).
- 66.Чесно. Звідки беруть і на що витрачають гроші політичні партії ? URL : <https://www.chesno.org/post/5990/> (дата зверення 03.06.2025).
- 67.Klitgaard R. International Cooperation against Corruption // Finance & Development. 1998. Т. 35. URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/fandd/1998/03/pdf/klitgaar.pdf> (дата зверення: 03.06.2025).

